МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: «**МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0133-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Є. О. Данільчак

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент _____
О. О. Андрющенко

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент _____
Л. М. Шульга

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і психології
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
……...
«___» _____20__року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Данільчак Євгенії Олександрівні

1. Тема роботи: «Морально-етичне виховання школярів на основі творів В. Сухомлинського»
керівник роботи Андрющенко Олена Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент
затверджена наказом ЗНУ від 24 вересня 2024 р. № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи: 25.11.2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): здійснити дефініцію морально-етичних цінностей; висвітлити особливості розвитку морально-етичних уявлень у молодших школярів; охарактеризувати педагогічні ідеї В. Сухомлинського щодо морально-етичного виховання молодших школярів; проаналізувати твори В. Сухомлинського з погляду їхнього виховного потенціалу для здобувачів початкової освіти; розробити методичні рекомендації щодо формування морально-етичних цінностей у молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського.

5. Перелік графічного матеріалу: немає

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Андрющенко О. О.	18.12.23	18.12.23
Розділ 1	Андрющенко О. О.	04.03.24	04.03.24
Розділ 2	Андрющенко О. О.	03.06.24	03.06.24
Висновки	Андрющенко О. О.	04.09.24	04.09.24

7. Дата видачі завдання: 27 листопада 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір і систематизування матеріалу	листопад-грудень	виконано
2	Написання вступу	грудень-лютий	виконано
3	Написання першого розділу	березень-травень	виконано
4	Написання другого розділу	червень-серпень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	

Студент _____ **Данільчак Є. О.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Андрющенко О. О.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ **Зубцова Ю. Є.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 72 с., 53 джерела.

Мета дослідження: здійснити комплексну характеристику морально-етичного виховання молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського, розробити методичні рекомендації щодо використання творів В. Сухомлинського на уроках читання та позакласних заходах.

Об’єкт дослідження: процес навчання та виховання здобувачів у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: морально-етичне виховання молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського.

Методи дослідження: діалектичний, логічний та історичний методи, ідеалізація, формалізація, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція.

Теоретичне значення: обґрунтовано організацію морально-етичного виховання молодших школярів на основі педагогічної спадщини В. Сухомлинського; розширено теоретичні уявлення про використання творів В. Сухомлинського як ефективного інструменту формування моральних якостей учнів початкової школи.

Практичне значення: подані матеріали можуть бути використані для підготовки майбутніх учителів початкових класів, а також для підвищення кваліфікації педагогів у контексті формування морально-етичних цінностей у молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського.

Галузь використання: заклади освіти.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, В. СУХОМЛИНСЬКИЙ, МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.

SUMMARY

Danilchak Y. Moral and ethical education of junior schoolchildren on the basis of V. Sukhomlynsky's works. Zaporizhzhia, 2024. 72 p.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (53 items on the 6 pages).

The moral and ethical education of junior schoolchildren is the foundation of personality formation, as it is during this period that the foundations of worldview, values, and norms of behaviour are laid. Literature plays an important role in this process, as it not only enriches the child's spiritual world, but also shapes his or her moral qualities.

The works of Vasyl Sukhomlynsky are of exceptional value for the moral and ethical education of junior schoolchildren, as they are imbued with deep humanity, sincerity, and love for children. In them, the writer raises important questions about good and evil, justice and honesty, friendship and mutual assistance.

The use of Sukhomlynsky's works in the classroom and in extracurricular activities helps teachers to form an understanding of moral norms and values in junior schoolchildren, develop their sense of empathy and compassion, teach them to make the right choice in difficult situations, and cultivate their love for people and nature. That is why the study of this topic is of great importance for the practice of primary education, as it will help teachers in raising morally stable and responsible individuals.

The aim of the study is to carry out a comprehensive characterisation of the moral and ethical education of junior schoolchildren on the basis of works by V. Sukhomlynsky, to develop methodological recommendations for using V. Sukhomlynsky's works in reading lessons and extracurricular activities.

The tasks of the qualification work:

– to define moral and ethical values;

– to cover the peculiarities of the development of moral and ethical ideas in junior schoolchildren;

– to characterise V. Sukhomlynsky's pedagogical ideas on moral and ethical education of junior schoolchildren;

– to analyse the works of V. Sukhomlynsky in terms of their educational potential for junior schoolchildren;

– to develop methodological recommendations for using V. Sukhomlynsky's works in reading lessons and extracurricular activities.

The research object is the process of education and upbringing of students in a general secondary education institution.

The research subject is the moral and ethical education of junior schoolchildren based on the works of V. Sukhomlynsky.

To solve the tasks and test the hypothesis, general scientific research methods were used: dialectical, logical and historical methods, idealisation, formalisation, abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction.

The section 1 "Theoretical foundations of moral and ethical education of junior schoolchildren", defines the definition of moral and ethical values; peculiarities of development of moral and ethical ideas in junior schoolchildren; pedagogical ideas of V. Sukhomlynsky on moral and ethical education of junior schoolchildren.

The section 2 "Methods of using works by V. Sukhomlynsky in the process of moral and ethical education of junior schoolchildren" defines the analysis of works by V. Sukhomlynsky in terms of their educational potential for junior schoolchildren; methodological recommendations for using the works of V. Sukhomlynsky in reading lessons and extracurricular activities.

Keywords: moral and ethical education, junior schoolchildren, V. Sukhomlynsky, methodological recommendations.

ЗМІСТ

Вступ…….. 8
Розділ 1. Теоретичні основи морально-етичного виховання молодших школярів…….. 11
1.1. Дефініція морально-етичних цінностей……..……. 11
1.2. Особливості розвитку морально-етичних уявлень у молодших школярів……..... 21
1.3. Педагогічні ідеї В. Сухомлинського щодо морально-етичного виховання молодших школярів……... 29
Розділ 2. Методика використання творів в. Сухомлинського в процесі морально-етичного виховання молодших школярів…… 44
2.1. Аналіз творів В. Сухомлинського з погляду їх виховного потенціалу для здобувачів початкової освіти…….. 44
2.2. Методичні рекомендації щодо використання творів В. Сухомлинського на уроках читання та позакласних заходах…… 54
Висновки……. 78
Список використаних джерел……..……..... 81

ВСТУП

Сучасний стан суспільства характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, глобалізацією та динамічними змінами у всіх сферах життя. У цих умовах особливо важливою стає проблема виховання молодого покоління, яке має бути не лише підготовленим інтелектуально, але й володіти високими моральними якостями.

Морально-етичне виховання молодших школярів є фундаментом формування особистості, адже саме в цей період закладаються основи світогляду, цінностей та норм поведінки. У цьому процесі важливу роль відіграє література, яка не лише збагачує духовний світ дитини, але й формує її моральні якості.

Виняткову цінність для морально-етичного виховання молодших школярів мають твори Василя Сухомлинського, які пронизані глибокою людяністю, щирістю та любов'ю до дітей. У них письменник порушує важливі питання про добро і зло, справедливість і чесність, дружбу і взаємодопомогу.

Використання творів В. Сухомлинського на уроках та в позакласній роботі допомагає вчителю сформувати в молодших школярів уявлення про моральні норми та цінності, розвинути в них почуття емпатії та співпереживання, навчити їх робити правильний вибір у складних ситуаціях, виховати в них любов до людей та до природи. Саме тому дослідження цієї теми має велике значення для практики початкової освіти, адже воно допоможе вчителям у вихованні морально стійких та відповідальних особистостей.

Проблема формування морально-етичних цінностей у школярів на основі творів В. Сухомлинського відображена в працях таких науковців, як К. Авраменко, М. Антонець, В. Бадер, Н. Басюк, І. Батрун, С. Білозерська, Л. Бондар, О. Борзих, Л. Березівська, С. Гуцман, І. Данилішина, С. Іноземцева, Л. Костюкевич, А. Лазарук, А. Луцюк, Р. Малиношевський, М. Марусинець, І. Медюк, В. Омельчук, А. Рацул, О. Сараєва, Л. Сухомлинська, А. Чернишова,

А. Чернявська та ін., проте означене питання все ще потребує наукових напрацювань.

Незважаючи на багатоаспектне висвітлення, проблема морально-етичного виховання молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського потребує додаткового дослідження. З огляду на це, актуальність проблеми, її недостатній рівень розробленості щодо освітньої практики зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи «Морально-етичне виховання молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського».

Мета дослідження – здійснити комплексну характеристику морально-етичного виховання молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського, розробити методичні рекомендації щодо використання творів В. Сухомлинського на уроках читання та позакласних заходах.

Досягнення мети можливе після реалізації таких **завдань:**

– здійснити дефініцію морально-етичних цінностей;

– висвітлити особливості розвитку морально-етичних уявлень у молодших школярів;

– охарактеризувати педагогічні ідеї В. Сухомлинського щодо морально-етичного виховання молодших школярів;

– проаналізувати твори В. Сухомлинського з погляду їхнього виховного потенціалу для здобувачів початкової освіти;

– розробити методичні рекомендації щодо використання творів В. Сухомлинського на уроках читання та позакласних заходах.

Об’єктом дослідження є процес навчання та виховання здобувачів у закладі загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є морально-етичне виховання молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв’язання визначених завдань використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження, зокрема: діалектичний, логічний та історичний методи, ідеалізація, формалізація, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція. Використані

методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість якісно проаналізувати науково-теоретичні дані.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому обґрунтуванні організації морально-етичного виховання молодших школярів на основі педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Зокрема, в роботі розширено теоретичні уявлення про використання творів В. Сухомлинського як ефективного інструменту формування моральних якостей учнів початкової школи.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що подані матеріали можуть бути використані для підготовки майбутніх учителів початкових класів, а також для підвищення кваліфікації педагогів у контексті формування морально-етичних цінностей у молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (53 найменування на 6 сторінках). Загальний обсяг роботи – 72 сторінок

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Дефініція морально-етичних цінностей

Початкова школа – це важливий етап у розвитку дитини, під час якого формуються основи морально-етичного світогляду. Діти в цьому віці вчаться розрізняти добро і зло, розвивають почуття взаємодії і відповідальності, стикаються з етичними ситуаціями.

Морально-етичні цінності є соціально-психологічними поняттями, які виражаються в системі норм, принципів та ідеалів, які визнаються суспільством, сім'єю або особистістю як важливі та прийнятні в контексті моральності та етики. Вони є основою для формування особистісних орієнтацій і ставлення до інших людей, соціальних норм і цінностей, правил поведінки та взаємодії в суспільстві [5].

Загальнолюдська мораль, виходячи з універсального змісту моралі, це не набір непорушних норм і принципів, відомих усім людям і суспільствам з незапам'ятних часів, а система, яка протягом століть доповнювалася, розширювалася, видозмінювалася і збагачувалася новими нормами і новими смислами. Отже, поняття «загальнолюдська мораль» не може розглядатися як однозначна концепція, яку слід жорстко застосовувати, оскільки її сутність і спрямованість залежать виключно від особистості. Суб'єкт морального виховання вже має певний моральний досвід у процесі розвитку та передачі.

Проблема моралі здавна цікавила мислителів. У філософській літературі вона систематично досліджується з середини 18 століття (М. Бердяєв, Б. Вишеславцев, І. Кант, С. К'єркегор, М. Лоський, І. Фіхте, А. Шопенгауер та ін.). Людство передає і розвиває свій досвід з покоління в покоління. Одним із таких досвідів є освіта. Адже суспільство завжди переймалося проблемою

морального розвитку та вдосконалення формування характеру людини [36, с. 25].

Оскільки потреба в моральному вихованні та формуванні культури поведінки спостерігалася в усі віки, то ці питання залишаються актуальними і сьогодні. Виховання не може бути відокремлене від усієї історії людства і значною мірою визначається соціокультурним розвитком. Тому основні характеристики соціального і духовного життя в певний історичний період визначають основні тенденції розвитку суспільства.

Важливу роль морального виховання у розвитку і становленні особистості визнавали і підкреслювали багато вчених. Його досліджували такі відомі мислителі та педагоги, як Сократ, Аристотель, І. Гербарт, Я. А. Коменський, А. Макаренко, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський, К. Ушинський, та ін. Зважаючи на різні методологічні позиції, вчені по-різному підходили до виникнення загальноосвітнього процесу [28].

У XX столітті проблема морально-вольових вимірів особистості стала предметом психологічних досліджень Л. Божович, Б. Братусь, Ф. Василюк, Л. Кольберг, О. Леонтьєв, А. Маслов, Е. Фромм, С. Рубінштейн та ін.) [11].

Сократ, зокрема, вважав, що людина повинна знати тільки себе. Видатний афінський філософ і учень Сократа Платон запропонував систему виховання і навчання молодого покоління. На його думку, метою виховання є створення «найпрекраснішого з тіл і душ» [4]. У сфері морального виховання Аристотель надавав великого значення практиці моральних навичок і моральної поведінки. Трьома джерелами морального виховання є природні нахили, розвинені навички та розум.

Діячі епохи Відродження, такі як Т. Мор, Ф. Рабле, і Е. Роттердамський проголосили свідомість і відмову від механічного заучування головними принципами освіти. Гуманісти визнавали первинним поклоніння особистості [46].

Сучасна педагогіка базується на принципах свободи і самоповаги. Вона орієнтована на особистість. Серед педагогів цього періоду особливе місце займає

видатний чеський мислитель Ян Амос Коменський, який є засновником наукової педагогіки. Його погляди на освіту і педагогічну діяльність характеризувалися демократизмом, гуманізмом і життєрадісністю. Цей видатний педагог надавав великого значення моральному вихованню та дисципліні і вважав, що освіта людини повинна сприяти моральному розвитку і формуванню основних моральних якостей людської особистості: мудрості, поміркованості, мужності і справедливості.

Саме тому моральне виховання полягає не тільки в тому, щоб навчити хорошій поведінці, а в тому, щоб пробудити в дитині незалежну волю, оригінальність, в якій моральні ідеали можуть розглядатися лише як матеріал для формування вищих форм.

Важливий внесок у розвиток педагогічної думки зробив і Ж.-Ж. Руссо, який вбачав у «природній людині» центр педагогіки і вважав, що їй притаманна тенденція до добра. Він виділяв три завдання морального виховання: розвиток добрих почуттів, правильного судження і доброї волі.

Метою виховання Руссо вважав формування високих моральних якостей, які, якщо їх не виховувати з раннього віку, порушать гармонію особистості. Найважливіші людські якості, на його думку, – мудрість, справедливість, чесність, поміркованість і мужність, наполегливість (у праці) [31].

Йоганн-Генріх Песталоцці основним завданням морального виховання відзначав розвиток моральних якостей, навичок і переконань завдяки навчанню дітей моральній поведінці. Основи морального життя – любов і віра – природно розвиваються в людині, якщо вона застосовує їх на практиці [19].

Видатний педагог К. Ушинський вважав одним з головних завдань виховання патріотизму і гуманізму, любові до праці і дисципліни, чесності. Основними засобами морального виховання К. Ушинський вважав привчання, переконання, розумову діяльність дітей та приклад учителів і батьків [33].

На думку В. Сухомлинського, завдання морального виховання можна вирішити лише шляхом вироблення в учнів основних моральних звичок, що відображають їхнє ставлення до речей і через речі до людини, а також шляхом

формування в дітей уявлень про добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість, щастя і гідність [1, с. 32].

Західні психологи також приділяли увагу моралі, цінностям і моральній соціалізації дітей у XX-му столітті і намагалися визначити основні етапи соціалізації дітей, які вони розглядали в різних моделях. Піаже розділив процес розвитку дитячої моральної свідомості на дві стадії: «мораль примусу» та «мораль співпраці».

До цього питання звертаються і багато сучасних методистів, які по-різному трактують аксіологічну компетентність і представляють практики та їх впровадження в освітній процес. Серед відомих науковців, які розробили своє бачення, – К. Баханов, який розглядає аксіологічну компетентність у контексті особистісно орієнтованого навчання, та Т. Смагіна, яка зосереджує свої дослідження на конструюванні предметної компетентності в суспільствознавчій освіті. Питання цінностей як складової аксіологічної компетентності також вивчали такі провідні дослідники та методисти, як Ю. Малієнко, О. Пометун, О. Сухомлинська та ін. [18].

З філософської точки зору процес моральних змін у суспільстві проаналізував С. Хайтун, який зазначив, що в основі цих змін лежить становлення постіндустріального суспільства, в якому люди живуть краще.

Х. Зандкюлер виявив, що в постіндустріальному суспільстві через публічні дебати, критику та переговори виникають моральні компроміси та непрямі, консенсусні рішення з питань моралі, які з часом набувають легітимності та знаходять своє відображення в законодавстві [26].

Питання морального виховання має бути пріоритетним як для кожної окремої людини, так і для суспільства в цілому. Враховуючи актуальність цих питань, необхідно використовувати різні методи та інструменти, які можуть впливати на процес морального формування. Результати морального виховання можна описати такими поняттями, як «моральність», «моральна свідомість», «моральні емоції», «моральні переконання» та «моральна спрямованість».

Вони включають етичне мислення, емоційну культуру та культуру

поведінки. Ці культури визначають рівень оволодіння студентами моральним досвідом суспільства, їхню здатність цілеспрямовано і послідовно дотримуватися моральних цінностей, норм і принципів, а також готовність до постійного самовдосконалення. Рівень моральної культури українського суспільства залежить від народної мудрості, кращих традицій і цінностей народної педагогіки, національної традиції родинного виховання, знань з різних галузей науки, власної активної участі студентів і, звичайно, загальнолюдських цінностей.

Моральне виховання ефективне лише як цілісний процес педагогічної організації життя учнів з урахуванням їхньої діяльності, взаємин і спілкування, вікових та індивідуальних особливостей, загальнолюдських моральних цінностей тощо. Результатом цього цілісного процесу є виховання морально стійкої особистості, в якій інтегровані свідомість, моральні почуття, совість, моральна воля, навички, звички, суспільно цінні вчинки і поведінка [2, с. 23].

Вирішальною базовою категорією морального виховання є поняття морального почуття, яке є безперервним емоційним переживанням, досвідом реальних моральних відносин і взаємодій. Моральні цінності стають суб’єктивною мораллю лише через чуттєве засвоєння дитиною. Для неї мораль - це передусім живе почуття, реальна ситуація або переживання глибокого задоволення чи, навпаки, дискомфорту, болю, фізичної відрази, жалю і гіркого розчарування. Через емоції моральна свідомість набуває морального змісту, тобто усвідомлення моральних категорій, принципів, цінностей, своєї ролі та місця в суспільстві.

Основним завданням сучасної школи є формування гармонійної, духовно багатої та національно свідомої особистості. З огляду на це, одним із найважливіших напрямів освітнього процесу в сучасній школі є моральне виховання. Особливе значення в моральному вихованні має початкова школа. Це зумовлено особливістю молодшого шкільного віку, який є сприятливим для засвоєння моральних цінностей і знань, формування духовно орієнтованої поведінки та мотивації [53, с. 22].

Результатом морального виховання є моральна освіченість або моральний характер. Вони втілюються як соціально цінні якості та властивості особистості і проявляються в людських стосунках, діяльності та спілкуванні. Моральне виховання є ефективним, оскільки призводить до морального самовиховання школярів (свідомого впливу індивідів на себе з метою вироблення бажаних рис особистості) і саморозвитку (процес поглиблення загального морального стану людини, поліпшення життя в цілому).

Моральне виховання – це виховна діяльність у школі та сім'ї, спрямована на формування в учнів моральної свідомості, розвиток моральних почуттів, навичок, умінь і відповідної поведінки. Морально-етичне виховання починається вдома і продовжується в процесі соціалізації особистості [45, с. 158].

Моральне виховання ґрунтується на загальнолюдських і національних цінностях та моральних нормах, які регулюють людські стосунки в суспільстві. До таких норм належать гуманізм і демократизм, які відображаються в ідеалі вільної людини з розвиненим почуттям власної гідності та поваги до гідності інших людей.

Моральне виховання прищеплює дітям любов до батьків і Батьківщини, правдивість, справедливість, чесність, скромність, співчуття, захист слабких, благородне ставлення до жінки, шляхетність та інші чесноти. Морально-етичне виховання характеризується поняттями моралі, моральних ідеалів, моральних норм, моральних переконань, моральних почуттів і моральних якостей.

Інноваційні технології в виховній діяльності вчителів сприяють позитивній мотивації учнів до пізнавальної та навчальної діяльності, створюють атмосферу довіри та доброзичливих стосунків між учнями, вчителями та батьками.

Молодший шкільний вік характеризується особливостями морального і етичного виховання, які проявляються в здатності дітей емоційно редагувати на події, явища, речі, що їх оточують. В період цього віку діти починають розуміти і усвідомлювати основи моральних цінностей та етичних, соціальних норм, проте їхні моральні уявлення не є стійкими, тому можуть змінюватися під впливом дорослих, що є авторитетом для них. Молодші школярі сприймають

моральні правила через призму схвалення, або осуду з боку вчителів та батьків. Моральний розвиток молодших школярів залежить від постійної підтримки з боку дорослих, що їх оточують.

Надання дітям можливості безпечно висловлювати свої думки та почуття є важливим аспектом у процесі виховання. Дорослим – вчителям чи батькам – необхідно створювати таку атмосферу в класі, або вдома, де кожна дитина зможе відчути себе почутою. Адже формування основ морального виховання проходить через побудовані на довірі між учителем (батьками) відносин, що ґрунтуються на взаємній довірі. Дослідження показують, що діти виявляють більшу схильність до дій морального характеру і відповідальності, якщо бачать відповідний приклад, а також коли відчувають від дорослого щирість, справедливість, чуйність, знаходяться в атмосфері довіри та захищеності. Цей підхід дозволяє формувати в молодших школярів почуття емпатії, здатність аналізувати свої вчинки та брати за них відповідальність, та іншим моральним нормам.

Через те, що молодші школярі недостатньо усвідомлюють наслідки своїх дій, на що впливає, в першу чергу, вік, важливим завданням вчителя є допомогти їм зрозуміти моральний зміст власних вчинків. Найбільш ефективними стилями спілкування є демократичний і гуманний, які рекомендується використовувати педагогам, щоб сприяти кращому засвоєнню моральних норм, адже дітям молодшого шкільного віку важливо бачити серед авторитетних дорослих зразок позитивної поведінки. Позитивну поведінку в авторитетному дорослому, зокрема, вчителеві, діти вбачають у таких якостях як доброта, турбота, цінність до успіхів учнів, похвала, справедливість, взаємодія з класом та здатність цікаво і доступно пояснювати матеріал.

Провідну роль у морально-етичному вихованні молодших школярів відіграє співпраця з батьками, а також участь у позакласних й позашкільних заходах, що допомагає учням розвивати навички соціального спілкування та формувати основи моральних цінностей. У класах, де існує тісний зв’язок між вчителем, учнями і батьками, рівень сформованості основ морального розвитку

помітно вище, ніж у тих класах, де відсутня подібна практика. Моральні якості, які сформовані у цьому віці, стають міцним підґрунтям для подальшого розвитку особистості та соціальної активності [38].

Вчителі систематично працюють над розвитком у дітей почуття емпатії, співчуття та доброї поведінки. У процесі використання сучасних виховних технологій відбувається особистісне залучення учнів до спільної з педагогами діяльності через розв'язання соціально-моральних завдань, які свідомо обираються учнями і ставлять їх у ситуації, де вони застосовують свою особистісну позицію.

Маємо зазначити, що метою виховання учнів/учениць є формування морально і духовно компетентної особистості, здатної до успішної самореалізації в суспільстві як громадянина, сім'янина і професіонала. Зміст виховної діяльності закладів освіти орієнтується на систему цінностей і якостей особистості, що розвиваються і проявляються через особистісні позиції [41].

Таким чином, моральне виховання – це діяльність, спрямована на формування стійких моральних якостей, бажань, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння моральних ідеалів, норм і принципів у школі і сім'ї та участі в практичній діяльності.

Сучасне суспільство та освіта приділяють особливу увагу формуванню в учнів світогляду та моральних цінностей. Все це є складовими аксіологічної компетентності, на якій методисти наголошують у певних принципах шкільної історичної освіти.

У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. [39]

Морально-етичні цінності є соціально-психологічними поняттями, що виражаються в системі норм, принципів та ідеалів, які визнаються суспільством, сім'єю або особистістю як важливі та прийнятні в контексті моральності та

етики. Вони є основою для формування особистісних орієнтацій і ставлення до інших людей, соціальних норм і цінностей, правил поведінки та взаємодії в суспільстві. Вони включають такі цінності, як людяність, справедливість, чесність, відповідальність, повагу до іншого, толерантність та багато іншого. Морально-етичні цінності мають на меті підтримувати і просувати гармонійний розвиток суспільства та особистості [30, с. 32].

Так, Н. Басюк визначає морально-етичні цінності як стійкі переконання, глибоко вкорінені принципи, які керують поведінкою людини та її ставленням до навколишнього світу. Вони дають уявлення людині про те, що добре, а що погано, що справедливо, а що ні [2, с. 21].

За А. Батрак, «морально-етичні цінності – це абстрактні ідеали, до яких прагне людина. Те, що люди вважають бажаним і до чого прагнуть у житті. Вони стосуються особистих якостей (доброта, чесність), суспільних норм (справедливість, рівність) або духовних принципів (любов, прощення)» [3, с. 147].

На думку С. Білозерської, морально-етичні цінності є «…внутрішніми орієнтирами, що скеровують вибір особистості. Морально-етичні цінності допомагають людям приймати рішення в складних ситуаціях, роблячи моральний вибір» [6, с. 129]. Вони слугують компасом, який веде людину до етичної поведінки.

Л. Бондар зазначає, що морально-етичні цінності є основою для оцінки вчинків та суджень. За словами науковця, люди порівнюють дії та думки з власними цінностями, для того, щоб визначити, чи є вони правильними чи не правильними, адже цінності слугують мірилом, за допомого якого вимірюється моральна якість вчинків [8, с. 27].

О. Вашуленко у своїх науковових дослідженнях називає моральні цінності «…джерелом мотивації та натхнення.». Автор вважає, що прагнення до морально-етичних цінностей спонукає людей о добрих вчинків, самовдосконалення та служіння іншим, адже цінності дають сенс життю та роблять його змістовним [16, с. 14].

С. Гуцман визначає поняття «морально-етичні цінності» як «…спільні знаменники для спільнот, які об’єднують людей, створюючи спільну основу для взаємодії та співпраці, а також формують етичну культуру спільноти та визначають її моральний вектор» [17, с. 119].

І. Зайченко вважає, що морально-етичні цінності – це динамічні поняття, які мають здатність еволюціонувати з часом і змінюватися відповідно до обставин, зокрема, це залежить від міри розвитку суспільства та змін його світогляду; деякі цінності втрачають свою актуальність, а натомість з’являються нові [21, с. 159].

З урахуванням вищенаведеного, морально-етичні цінності визначаємо як стійкі, глибинні переконання особистості, які ґрунтуються на уявленнях про добро і зло, справедливість і несправедливість, повагу і зневагу, що формуються під впливом суспільства, культури, виховання та особистого досвіду, й визначають етичну орієнтацію людини, її поведінку та ставлення до світу.

Отже, морально-етичні цінності мають велике значення у формуванні моральної культури школярів у Новій українській школі. Вони сприяють розвитку важливих навичок, які будуть корисні в подальшому житті учнів, а також сприяють утвердженню морально-культурної сфери суспільства. Морально-етичні цінності впливають на формування характеру та ціннісного світогляду дітей. Ці цінності допомагають їм навчатися та спілкуватися з іншими, поводитися відповідно до загальноприйнятих правил та етичних норм. Вони допомагають створити сприятливий клімат в школі та формувати позитивну соціальну поведінку.

1.2. Особливості розвитку морально-етичних уявлень у молодших школярів

Морально-етичні цінності відіграють важливу роль у формуванні моральної культури здобувачів у Новій українській школі. Вони є основними принципами та нормами поведінки, які визначають моральну орієнтацію особистості.

Перш за все, морально-етичні цінності сприяють розвитку в дітей почуття відповідальності перед суспільством, вихованню правильних моральних цінностей та усвідомленню власних моральних обов'язків.

Крім того, морально-етичні цінності сприяють розвитку в молодших школярів важливих характерних якостей, таких як чесність, справедливість, толерантність, солідарність та добротворчість. Учень повинен усвідомлювати значення цих якостей у взаєминах з оточуючими людьми та намагатися дотримуватися цих цінностей у своєму житті. Так, морально-етичні цінності впливають на ставлення дітей до навчання та досягнення успіхів. Вони стимулюють здобувачів освіти до цілеспрямованої праці, розвивають у них мотивацію до саморозвитку та самовдосконалення [27].

Морально-етичне виховання молодших школярів є важливою складовою всебічного розвитку особистості дитини. У цьому віці закладаються основи моральності, формуються ціннісні орієнтири, які впливатимуть на поведінку людини протягом усього життя. Тож охарактеризуємо завдання морально-етичного виховання молодших школярів.

1. Формування уявлень про моральні норми та цінності.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування моральних норм та цінностей. Саме в цей час дитина активно пізнає світ, формує своє ставлення до людей, до природи, до себе. Тому завданням морально-етичного виховання на цьому етапі є створення умов для засвоєння дітьми основних моральних норм та цінностей.

Основними напрямами роботи з формування уявлень про моральні норми

та цінності у молодших школярів є ознайомлення дітей з поняттями добра і зла, справедливості, чесності, відповідальності, дружби, поваги до інших людей, що доцільно робити за допомогою бесід, етичних розмов, читання художньої літератури, перегляду мультфільмів та кінофільмів, аналізу життєвих ситуацій; формування позитивного ставлення до загальнолюдських цінностей, а також пояснення важливості дотримання моральних норм у повсякденному житті [52, с. 210].

Діти повинні розуміти, що моральні норми – це не просто правила, а вимоги суспільства, які допомагають людям жити разом, творити добро, уникати зла. Важливо показувати дітям на конкретних прикладах, як дотримання моральних норм робить життя кращим. Діти повинні цінувати доброту, справедливість, чесність, дружбу, повагу до інших людей. Цьому сприяють розмови про цінності, читання книг про героїв, участь у благодійних проєктах. Важливо, щоб процес формування уявлень про моральні норми та цінності був цілеспрямованим, систематичним та послідовним.

2. Розвиток морально-етичних почуттів.

Молодший шкільний вік є сприятливим періодом для розвитку моральних почуттів. Саме в цей час дитина активно пізнає світ, формує своє ставлення до людей, до природи, до себе. Тому завданням морально-етичного виховання на цьому етапі є створення умов для розвитку в дітей таких моральних почуттів, як співпереживання та емпатія (здатність розуміти і відчувати емоції інших людей, ставити себе на їх місце), сором та провина (розуміння того, що вчинила погано, каяття за свої вчинки), совість (моральний самоконтроль, вміння оцінювати свої вчинки з точки зору добра і зла), гуманні почуття (любов до людей, до природи, до тварин) [22, с. 57].

3. Вироблення навичок моральної поведінки.

Саме в період молодшого шкільного віку дитина активно пізнає світ, формує своє ставлення до людей, до природи, до себе. Тому завданням морально-етичного виховання на цьому етапі є створення умов для вироблення в дітей таких навичок, як:

– ввічливість та шанобливе ставлення до старших (вміння вітатися, дякувати, прощатися, звертатися на «Ви», не перебивати дорослих, допомагати їм);

– дружба та взаємодопомога (вміння ділитися з друзями, гратися разом, допомагати один одному, вирішувати конфлікти мирним шляхом);

– відповідальність за свої вчинки (вміння виконувати свої обов'язки, відповідати за свої слова та дії, просити вибачення за провини);

– чесність та справедливість (вміння говорити правду, не обманювати, не забирати чуже, бути справедливим до інших людей);

– шанобливе ставлення до речей та природи (вміння прибирати за собою, не ламати іграшки, не шкодити тваринам і рослинам) [7, с. 41].

Реалізація морально-етичних цінностей в освітньому процесі Нової української школи передбачає впровадження таких практик, як виховання учнівської самодисципліни, розвиток моральних характерних якостей учнів, формування моральних установок, зокрема, через інтеграцію на уроках курсу «Я досліджую світ».

Формування морально-етичних уявлень у молодших школярів ґрунтується на низці ключових принципів, які забезпечують цілеспрямований та ефективний процес виховання. Охарактеризуємо їх детальніше.

1. Науковість (ґрунтування на психолого-педагогічних знаннях про вікові особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку, використання методів та прийомів, що відповідають рівню розвитку пізнавальної, емоційно-вольової та мотиваційної сфер молодших школярів).

2. Доступність (використання зрозумілої для дітей мови, образів, прикладів, поєднання абстрактних етичних понять з конкретними ситуаціями з життя дитини, використання різноманітних методів та форм роботи, що роблять процес навчання цікавим і захоплюючим).

3. Наочність (використання наочних матеріалів (ілюстрацій, фотографій, відео тощо), які допомагають дитині краще зрозуміти моральні поняття та цінності; залучення дітей до різних видів діяльності, що сприяють формуванню

моральних якостей (ігри, інсценування, малювання, бесіди тощо)).

4. Емоційність (звернення до почуттів дитини, викликання в неї співпереживання, емпатії до інших людей, використання художньої літератури, музики, живопису, які емоційно впливають на дитину та формують у неї ціннісні орієнтири).

5. Активність (залучення дітей до активної участі в процесі формування моральних уявлень, створення умов для самостійного вибору дитиною морально правильних вчинків, заохочення дітей до самооцінки та самоаналізу своїх вчинків).

6. Систематичність та послідовність (постійна робота над формуванням морально-етичних уявлень протягом усього періоду навчання в початковій школі, єдність вимог та впливу з боку сім'ї, закладу освіти та інших соціальних інститутів).

7. Повага до особистості дитини (визнання цінності особистості дитини, її права на власну думку та вибір, створення атмосфери довіри та взаємоповаги в стосунках між дорослими та дітьми).

8. Зв'язок з життям (формування морально-етичних уявлень у єдності з навчанням дітей жити в суспільстві, дотримання норм поведінки, відповідальність за свої вчинки, заохочення дітей до застосування набутих знань та умінь у повсякденному житті).

9. Єдність слова та дії (особистий приклад дорослих (батьків, педагогів) є важливим чинником формування морально-етичних уявлень у дітей).

10. Перспективність (формування морально-етичних уявлень у молодших школярів – це не лише процес засвоєння знань та норм, але й підготовка до подальшого морального розвитку дитини. Завдання дорослих – закласти міцний фундамент для становлення дитини як особистості з високими моральними якостями) [40; 47].

Дотримання цих принципів у виховній роботі з молодшими школярами сприятиме формуванню в них стійких морально-етичних уявлень, які стануть основою для їхнього подальшого особистісного розвитку та становлення як

свідомих членів суспільства.

До морально-етичних цінностей молодших школярів слід віднести шанобливе ставлення до інших людей (повага), відповідальність, чесність, справедливість, співпереживання і допомогу, особисту гідність, самовизначення тощо.

Шанобливе ставлення до інших людей – одна з найважливіших морально-етичних цінностей, яку необхідно формувати в учнів. Ця цінність полягає в тому, щоб визнавати та цінувати почуття, думки та потреби інших людей, незалежно від їхнього віку, статі, соціального статусу, національності, етнічної приналежності, релігії чи будь-яких інших характеристик.

Сутність шанобливого ставлення полягає у:

– визнанні гідності та цінності кожної людини незалежно від їхнього віку, статі, соціального статусу, походження, етнічної приналежності, релігійних переконань, фізичних чи розумових особливостей;

– ввічливості та доброзичливості, що виражається в привітанні, ввічливих словах та вчинках, умінні дякувати, просити вибачення, уникати образливих слів та дій;

– увазі до потреб та почуттів інших людей, а саме: вмінні слухати, ставити запитання, проявляти співчуття та надавати допомогу, якщо це необхідно;

– прагненні до справедливості та неупередженості, що виражається в однаковому ставленні до всіх людей, без упереджень та стереотипів [51, с. 194].

У молодшому шкільному віці в учнів ще не сформоване розуміння складних емоцій та мотивів інших людей, тому важливо пояснювати їм поняття шанобливого ставлення простими словами та на доступних прикладах. Діти вчаться через спостереження за дорослими, тому, необхідно, щоб вони самі демонстрували поведінку, що відповідає цінності шанобливого ставлення.

Важливо, щоб діти мали можливість відчувати, як приємно, коли до них ставляться з повагою та добротою. Це можливо зробити, зокрема, через ігри, рольові вправи, читання казок та оповідань. Необхідно ставити дітей перед

ситуаціями вибору, коли їм потрібно зробити морально правильний вчинок, наприклад, поступитися місцем у транспорті, поділитися іграшкою, допомогти однолітку тощо.

Формування шанобливого ставлення в молодших школярів полягає в тому, щоб привітатися з однокласниками та вчителем на початку дня, подякувати за допомогу, попросити вибачення, якщо випадково когось образили, уважно слухати, коли хтось говорить, не перебивати та не говорити одночасно з іншими, допомагати одноліткам, які цього потребують, дотримуватися правил поведінки в закладі освіти та інших публічних місцях тощо.

Відповідальність та чесність – це два ключові стовпи, на яких будується моральний фундамент особистості. Саме в молодшому шкільному віці (6-10 років) закладаються основи цих якостей, що визначатимуть поведінку та світогляд дитини протягом життя [10, с. 69].

Сутність відповідальності полягає в усвідомленні своїх обов'язків, вмінні виконувати свої зобов'язання, вмінні відповідати за свої слова, турботі про інших. Сутність чесності – це говоріння правди, щирість, справедливість, повага до інших тощо.

Особливості формування відповідальності та чесності в молодших школярів залежать від особистого прикладу батьків, вчителів та інших дорослих, який відіграє ключову роль у формуванні цих цінностей у дітей. В атмосфері любові, підтримки та взаєморозуміння діти легше навчаються відповідальності та чесності. Вчителі можуть використовувати різні методи та прийоми для формування цих якостей у своїх учнів, а саме: доручати їм завдання, заохочувати до самостійності, оцінювати їхні вчинки. Діти вчаться на власних помилках, тому важливо давати їм можливість робити помилки, аналізувати їх та робити висновки.

Для формування відповідальності та чесності можна доручати дитині посильні домашні обов'язки, це допоможе їй відчути себе відповідальною за щось і навчить виконувати свої зобов'язання. Варто заохочувати дитину до чесності, зокрема хвалити її, коли вона говорить правду, навіть якщо це складно.

Дорослим необхідно бути чесними з дитиною, не обманювати її, навіть коли це здається легшим способом вийти з ситуації. Крім того, важливо створювати атмосферу довіри, адже дитина повинна відчувати, що їй вірять і завжди готові вислухати її.

Справедливість як морально-етична цінність ґрунтується на розумінні рівності всіх людей, повазі до їхніх прав та потреб, неупередженому ставленні та об'єктивній оцінці вчинків. Діти вчаться ділитися іграшками, солодощами та іншими речами з друзями, розуміючи, що кожен має право на свою частку [9, с. 6].

Молодші школярі засвоюють правила поведінки в класі, на ігровому майданчику, вдома, усвідомлюючи, що правила справедливі для всіх. Діти вчаться оцінювати вчинки себе та інших, ґрунтуючись на об'єктивних критеріях, а не на особистих симпатіях чи антипатіях. Молодші школярі розвивають здатність співпереживати іншим людям, розуміти їхні почуття та потреби, що стає основою для справедливого ставлення.

Особистий приклад батьків, вчителів, інших дорослих відіграє ключову роль у формуванні уявлень про справедливість у дітей. Так, у атмосфері взаємоповаги, співпраці та підтримки дітям легше засвоїти принципи справедливості. Вирішення конфліктів з однолітками під керівництвом дорослих допомагає дітям вчитися справедливому розв'язанню проблем. Казки, оповідання, де герої стикаються з питаннями справедливості, допомагають формувати моральні цінності у дітей.

Формування справедливості в молодших школярів – це складний і тривалий процес, який потребує постійної уваги та зусиль з боку дорослих. Створюючи атмосферу взаємоповаги, співпраці та підтримки, а також на власному прикладі демонструючи справедливе ставлення до інших, можна допомогти дітям вирости чесними, відповідальними та небайдужими людьми.

Співпереживання та допомога – це дві важливі морально-етичні цінності, які формуються в молодших школярів. Співпереживання полягає в здатності розуміти та емоційно відгукуватися на почуття інших людей, як позитивні, так і

негативні. Допомога ж – це безкорисливе надання підтримки та допомоги людям, які її потребують.

Молодший шкільний вік – сенситивний період для формування емпатії та альтруїзму. Література дає цінні уроки про емоції та потреби інших людей. Обговорення життєвих ситуацій, заохочення до добрих вчинків, участь у соціальних проєктах – це відіграє важливу роль у формуванні співпереживання як морально-етичної цінності. До прикладу, учень ділиться своїм бутербродом з однокласником, який не має сніданку, дівчинка допомагає бабусі нести сумки з магазину, хлопчик заспокоює дитину на майданчику, клас організовує збір коштів для допомоги притулку для тварин тощо [29, с. 108].

Формування співпереживання та допомоги – це тривалий процес, який потребує постійної уваги та зусиль. Розвиток емпатії та альтруїзму в молодших школярів має велике значення не лише для їхнього особистого життя, але й для суспільства в цілому.

Особиста гідність – це одна з найважливіших морально-етичних цінностей, яка формується в молодших школярів. Вона ґрунтується на усвідомленні власної цінності як особистості, повазі до себе та інших людей. Дитина усвідомлює свої сильні та слабкі сторони, приймає себе такою, якою вона є. Вона шанобливо ставиться до інших людей, їхніх думок, почуттів, майна. Дитина знає свої права та вміє їх відстоювати гідно та шанобливо. Вона усвідомлює наслідки своїх дій та вміє за них відповідати. На формування особистої гідності в молодших школярів впливають такі фактори, як приклад дорослих, соціальне середовище, власні переживання тощо.

Факторами, що впливають на розвиток морально-етичних уявлень у молодших школярів є:

– сім’я, яка відіграє ключову роль у формуванні морально-етичних уявлень дитини (важливо, щоб батьки демонстрували своїм дітям позитивні моральні якості та створювали атмосферу любові, поваги та взаєморозуміння);

– заклад освіти, який також відіграє важливу роль у моральному вихованні дітей (вчителі допомагають учням розвинути моральні судження,

емпатію та відповідальність за свої вчинки);

– однолітки, спілкування з якими теж має значний вплив на моральний розвиток дитини (діти вчаться взаємодіяти один з одним, вирішувати конфлікти та співпрацювати) [38, с. 54].

Отже, розвиток морально-етичних уявлень – це тривалий процес, який потребує постійної уваги та зусиль з боку дорослих. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування морально-етичних уявлень. У цей час дитина активно пізнає світ, формує ціннісні орієнтири та вчиться взаємодіяти з іншими людьми. Їхні моральні судження часто базуються на емоціях, що дозволяє оцінювати власні вчинки та вчинки інших людей як «добрі» чи «погані». Дітям складно зрозуміти абстрактні моральні поняття, але вони краще сприймають конкретні приклади. Егоцентризм поступово змінюється, і діти вчаться враховувати інтереси інших, розвиваючи совість і здатність до морального самоконтролю.

1.3. Педагогічні ідеї В. Сухомлинського щодо морально-етичного виховання молодших школярів

Морально-етичне виховання молодших школярів є важливим етапом формування особистості, адже саме в цей період формуються основи доброти, співчуття, поваги, відповідальності та інші моральні цінності. Педагогічні ідеї В. Сухомлинського займають важливе місце у вихованні моральних якостей, зокрема, педагог пропонує виховувати молодших школярів через емоційне сприймання світу, через особистий приклад авторитетного дорослого – батьків і, особливо, вчителів – та на діях практичного характеру. Ідеї В. Сухомлинського спрямовані допомогти вчителям та батькам у створенні сприятливого середовища для формування основ моральних цінностей.

В. Сухомлинський очолював Павлиську школу на Кіровоградщині, де протягом 23 років втілював у життя власні педагогічні ідеї. Він вважав, що

головне завдання вчителя – не просто дати знання, а й виховати особистість, навчити дитину мислити, відчувати, творити [48, с. 406].

Ідеї В. Сухомлинського ґрунтуються на глибокій повазі до дитини, її особистості, вірі в її потенціал. Він наголошував на важливості створення сприятливого емоційно-психологічного клімату в навчанні, розвитку творчої активності учнів, формування в них ціннісних орієнтирів.

Сьогодні, коли світ змінюється, а вимоги до освіти зростають, педагогічні ідеї В. Сухомлинського не втрачають актуальності. Його досвід і наукові дослідження про виховання молодших школярів, дають можливості вчителям і батькам створити сучасну, гуманну та ефективну системи освіти.

Аналіз педагогічних ідей В. Сухомлинського стосовно виховання молодших школярів дозволяє зрозуміти особливості розвитку дітей цього віку та їхні потреби, створити оптимальні умови для навчання й виховання, що відповідають віковим та індивідуальним особливостям дітей, розробити ефективні методи та прийоми навчання, які б сприяли не лише засвоєнню знань, а й розвитку особистості дитини, виховати в молодших школярів ціннісні якості, необхідні для їхнього подальшого життя, сформувати в дітей стійку мотивацію до навчання та прагнення до самовдосконалення.

З сучасної точки зору, очевидно, що В. Сухомлинському вдалося піднятися на рівень філософського та педагогічного мислення. Відштовхуючись від ідей великих мислителів-гуманістів минулого і джерел масової освіти, він сформулював педагогічну концепцію універсального характеру, засновану на об’єктивних законах і закономірностях, не пов’язану з узами та ідеологічними догмами, яких вимагав від нього час.

В. Сухомлинський ставив особистість на чільне місце освітнього процесу. В основі його концепції лежить повага і довіра до дитини, визнання її унікальності і права на власний вибір. Автор зазначав, що одним лише вивченням моральних істин неможливо розвинути відповідні якості дитини. Таким чином, він підкреслював важливість гармонійного поєднання моральних знань і практичних дій у навчанні, що робить виховання більш ефективним і

змістовним [13, с. 29].

Зазначимо, що педагог розкрив закономірність виховання моральних звичок, а саме: переростання звичок у традиції, емоційна оцінка, переживання за власні вчинки, взаємозв'язок між моральними принципами і діями, до яких педагоги спонукають учнів.

В. Сухомлинський, розробляючи систему гуманістичного виховання, підкреслював значущість та результативність методу створення спеціальних педагогічних ситуацій. Ці ситуації ґрунтуються на реальній життєдіяльності вихованця, де він змушений робити моральний вибір та проявляти свої людські якості [49, с. 247].

Видатний український педагог ставив собі за мету дати кожному юнакові та дівчині всебічну підготовку до життя. Це включало не лише моральне та інтелектуальне виховання, а й розвиток практичних навичок та психологічну стійкість. Він прагнув розкрити в кожній дитині її унікальні здібності та нахили. Важливим аспектом виховання для В. Сухомлинського було формування високих моральних якостей та естетичного світогляду. Він закладав у своїх вихованцях цінність дружби, товаришування та поваги до інших людей.

В. Сухомлинський підкреслював першочергову роль шкільного колективу у вихованні справжніх громадян. Саме тут, у атмосфері спільних завдань та взаємодопомоги, закладаються основи громадянської свідомості, працьовитості, ідейних та морально-естетичних цінностей. Для вчителя ж найвищим орієнтиром та критерієм ефективності його роботи стає формування міцного «ядра громадянина» в кожному з вихованців [34, с. 29].

Згідно з думкою В. Сухомлинського, яка викладена в книзі «Павлиська середня школа», роль освітнього закладу полягає не лише в передачі знань, але й у вихованні в учнів любові до навчання та прагнення до саморозвитку протягом життя. Педагоги мають сформувати в дітей щиру віру в те, що знання, освіченість та інтелектуальний розвиток є запорукою цікавого, змістовного й духовно багатого життя. Без знань, наголошує автор у своїх наукових доробках, неможливо вести повноцінне та творче життя.

В. Сухомлинський розумів, що справжня мораль виховується не лише через знання, а й через досвід. Він прагнув створити умови, де б учні не лише усвідомлювали моральні принципи, а й мали можливість втілювати їх у життя. Для цього педагог намагався організувати шкільне життя так, щоб моральна поведінка ставала природною частиною взаємодії між учнями та дорослими [43, с. 262].

Важливу роль у цій системі відігравав уклад життя учнівського колективу. В. Сухомлинський вважав, що моральний смисл поведінки залежить від того, що і з якою метою роблять діти, в які взаємовідносини вступають вони одне з одним, з дорослими. Тому він заохочував активну участь дітей у різних заходах, спільній праці, самоврядуванні.

Особливу увагу В. Сухомлинський приділяв ролі педагогів у вихованні моральних якостей учнів. Він вважав, що вчитель повинен бути не лише наставником, а й другом, разом з яким діти можуть ділитися своїми радощами та переживаннями. Педагог повинен щиро цікавитися життям вихованців, брати участь у їхніх справах, надавати їм підтримку та мудрі поради.

Завдяки такому підходу В. Сухомлинському вдалося створити школу, де моральна поведінка не була нав’язаною ззовні, а ставала природною потребою учнів. Його досвід є цінним надбанням для сучасної педагогіки і може бути використаний для виховання всебічно розвинених особистостей з високими моральними якостями.

В центрі системи виховання, розробленої В. Сухомлинським та його колегами, знаходиться високе моральне значення. Дослідники прагнули до того, щоб усі аспекти життя учня – навчання, праця, взаємовідносини з однолітками, іншими дітьми та дорослими – були пронизані шляхетними ідеалами. Людяність та взаємодопомога були тими принципами, які мали стати основою шкільного колективу. Педагоги прагнули створити атмосферу, де кожен учень відчував би себе підтримкою та опорою для інших [32, с. 58].

Щоб досягти всебічного розвитку особистості, необхідно тісно переплітати та взаємопов’язувати розумове, фізичне, моральне, трудове та

естетичне виховання, що перетворить їх на єдиний цілісний процес. Все, що отримують вихованці та що вони віддають суспільству, має слугувати єдиній меті: виховати людину з ясним розумом, шляхетним серцем та працьовитими руками. Така людина буде з повагою ставитися до інших, цінувати працю та моральну гідність інших людей, шанувати їхній розум та красу.

Формуванню основ моральних якостей сприяє й розумове виховання, мета якого є розвиток та збагачення інтелекту. Йдеться про готовність ділитися знаннями з іншими, працьовитість, вміння відчувати красу природи та суспільного життя. Учні не просто отримують та цінують створені людством багатства, а й стають творцями нових цінностей. Ці цінності, втілені в тій чи іншій формі, слугують суспільству та приносять користь людям.

Нерозривний зв’язок морально-етичного і розумового виховання є основою для всебічного розвитку особистості. На наш погляд, важливим є продукування моральних цінностей через критичне мислення, формулювання висновків, оцінки вчинків, як власних, так й інших людей, які стають складовою духовного життя шкільного або учнівського колективу. Аналізуючи власні дії та вчинки, дитина розмірковує про моральні поняття, які формуються на основі моральних цінностей. Синтез морального та інтелектуального (розумового) розвитку є одним із головних джерел, яке утворює засади відповідальності та етичної свідомості**.**

В. Сухомлинський і його педагогічний колектив прагнули до того, щоб виховати людей високої моральної культури, які здатні не лише розуміти моральні та етичні норми, але й застосовувати їх протягом життя, діяти на їх основі. Педагоги ставили за завдання, усвідомлення учнями ролі морально-етичних цінностей у повсякденному житті. Метою Василя Олександровича та його педагогічного колективу було знайти баланс між розумом та етикою, що дозволило б учням навчитися приймати обґрунтовані, справедливі рішення у різних життєвих ситуаціях [42].

У своїх наукових і творчих доробках В. Сухомлинський вважав школу місцем, простором, який сприяє різнобічному інтелектуальному розвитку учня.

Педагог наголошував на тому, що процес морально-етичного виховання і процес інтелектуального розвитку учнів молодших класів, тісно пов'язані між собою. Василь Олександрович підкреслював, що знання і моральні якості, які закладаються в учнів упродовж молодшого шкільного віку, сформують людину, що здатна не лише критично мислити і оцінювати власні вчинки, а й діяти відповідально, керуючись морально-етичними цінностями. [46]

В. Сухомлинський наголошував на значному впливі морально-етичного виховання на розвиток інтелекту дитини, оскільки воно розвиває такі якості, як співчуття, емпатія, повагу до думок інших, що є важливими компонентами в розвитку психічних процесів. Здатність ставити себе на місце іншої людини й аналіз власних вчинків допомагає учням ставати спостережливими та уважними до деталей, що стимулює розвиток критичного мислення, активізує пізнавальну діяльність, які, в свою чергу, є основними аспектами інтелектуальної роботи молодших школярів.

Варто наголосити, що основну роль у процесі взаємодії морально-етичного і розумового виховання відіграє вчитель, який є не лише джерелом знань, а й прикладом моральних якостей. В. Сухомлинський вважав, що в процесі навчання педагог повинен постійно формувати відповідні моральні цінності та відповідальне ставлення до навчання, зокрема, через читання і обговорення казок, притч, байок або етичних ситуацій чи ситуацій морального вибору, які спонукають не лише до розуміння змісту прочитаного, а й допомагають замислюватися на моральними уроками. На нашу думку, такий спосіб формує вміння мислити не лише раціонально, а й етично та емоційно, що стане основою для учнів у здатності приймати виважені рішення.

Морально-етичне виховання сприяє розвиткові в учнів здатності до самоконтролю та самоповаги. Дитина вчиться поважати себе через повагу до інших людей, що позитивно впливає й на інші якості, зокрема, самооцінку та мотивацію до різних видів діяльності. Василь Олександрович наголошував, що учні, які в період молодшого шкільного віку засвоїли важливість таких моральних якостей як чесність, відповідальність та справедливість, здатні

досягати більших успіхів у навчанні, оскільки мають вищу мотивацію, вміння зосередитися на власних цілях і задачах, які передують внутрішнім морально-етичним цінностям.

Важливим етапом морально-етичного виховання молодших школярів є самовиховання. Воно сприяє поступовому розвитку внутрішньої мотивації в дитини до самовдосконалення, прагнення діяти не лише під наглядом дорослих, але й через власне бажання дотримуватися морально-етичних норм. Василь Сухомлинський зазначав, що самовиховання спрямовується на формування у молодших школярів такий якостей, як доброта, працьовитість, чесність, порядність, відповідальність, співчуття до інших, які є основою для духовного та соціального розвитку. Педагог наголошував, що найбільш чутливими до морально-етичного виховання є діти молодшого шкільного віку, тому вчителі мають стимулювати їх до аналізу своїх дій в умовах сприятливого середовища для морального розвитку.

В. Сухомлинський переконував, що педагогічний ефект будь-якого виховного впливу залежить від того, наскільки щирим та довірливим він є. Чим менше дитина відчуває в ньому задум вихователя, тим сильніший його вплив. В. Сухомлинський вважав це основою педагогічної майстерності, адже саме так можна знайти шлях до серця дитини, підійти до неї так, щоб будь-яка справа, до якої її залучають, ставала для неї потребою, пристрастю, мрією [48, с. 512].

Педагог стверджував, що вчитель має бути не тільки вчителем, а й товаришем, другом, однодумцем. Лише за умови щирості та довіри можна створити атмосферу, в якій дитина буде по-справжньому розкриватися, досліджувати світ, розвивати свої таланти та здібності.

У своїх наукових дослідженнях В. Сухомлинський зазначав про важливість не лише вчителя, а й про місце директора у процесі морально-етичного виховання. Василь Олександрович підкреслював, що від майстерності директора школи залежить не лише успіх його роботи, а й виховна цілеспрямованість усього шкільного життя. Саме директор своїми знаннями, досвідом та особистими якостями має об’єднувати виховні зусилля педагогів,

створювати атмосферу щирості, довіри та взаєморозуміння [6, с. 125].

З позиції В. Сухомлинського, самовиховання – це не просто робота над собою, а й подорож до глибин своєї особистості. Пізнаючи навколишній світ – природу, працю, суспільне життя, – людина пізнає й самого себе. Вона оцінює свої переконання, вчинки, поведінку з точки зору найвищих ідеалів, норм моралі. На цьому шляху самопізнання та самоствердження особливо важливу роль відіграють ідеали. Вони стають взірцями, які надихають, захоплюють, дивують молодшого школяра. Захоплення ідеалом пробуджує прагнення бути добрим, вчить бачити в собі як сильні, так і слабкі сторони. Людина починає свідомо випробовувати свої вольові та моральні сили, ніби перевіряючи себе, наскільки вона відповідає своїм ідеалам [12, с. 137].

В. Сухомлинський зазначав, що різновіковий склад загальноосвітньої школи не лише не ускладнює, а й полегшує виховну роботу. Він вважав, що самовиховання в умовах різновікового колективу стає природним процесом формування моральних суспільних відносин між старшими та молодшими учнями. Василь Олександрович та його колеги ставили перед собою важливе виховне завдання: залучити старших учнів до виховання молодших. Вони вірили, що саме завдяки цьому можна повноцінно враховувати вікові особливості дітей та створити атмосферу взаємодопомоги та підтримки.

В. Сухомлинський підкреслював, що в молодшому віці самовиховання відбувається найефективніше через яскраві, емоційно насичені взаємини. Саме дружба та цікава спільна діяльність стають основою для формування моральних понять, уявлень та оцінок у дітей. Коли маленькі діти та їхні старші друзі об’єднуються спільними інтересами та справами, це створює сприятливі умови для розвитку емпатії та співпереживання: діти вчаться розуміти та відчувати емоції інших людей, формування цінностей та моральних принципів, самопізнання та самовдосконалення [29, с. 251].

В. Сухомлинський прагнув створити в школі атмосферу, де ідеї стають не просто знаннями, а рушійною силою особистості. Він зауважував, що глибоке розуміння та щире захоплення ідеями – це ключ до формування свідомого,

активного та відповідального члена суспільства. Педагог використовував різноманітні методи навчання, щоб донести ідеї до кожного учня, зробити їх близькими та цікавими. Він прагнув, щоб учні не просто розуміли ідеї, а й відчували їх, переживали їх на емоційному рівні. В. Сухомлинський заохочував учнів до того, щоб вони шукали можливості втілити свої ідеї в життя, зробити їх частиною свого досвіду.

В. Сухомлинський підкреслював, що справжнє пізнання світу неможливе без залучення почуттів. В своїх наукових дослідженнях, педагог переконує, що саме захоплення величчю, мужністю та духовною красою людей, які боролися за торжество науки, може пробудити в юнаках та дівчатах прагнення до глибшого розуміння світу. В. Сухомлинський прагнув виховати з своїх учнів громадян з чіткою свідомістю, цілісним світоглядом та мужністю, готових протистояти злу, адже саме в школі закладаються основи для формування справжніх патріотів, які щиро люблять свою країну та готові докласти всіх зусиль для її процвітання [44, с. 158].

Педагог зазначав, що одним із найважливіших завдань школи є виховання у дітей шляхетних почуттів – моральних, інтелектуальних та естетичних. Він вірив, що саме ці почуття стають основою для формування духовно багатої та гармонійно розвиненої особистості.

Виховання таких шляхетних почуттів, як любов до Батьківщини, до людей, до праці, до культури, дружба та товаришування, радість пізнання, безкорислива насолода культурними багатствами, робить людину справжньою особистістю, здатною до щирої любові, співпереживання, самовіддачі та творення.

В. Сухомлинський переконував, що виховання почуттів неможливо відокремити від процесу пізнання. Він прагнув, щоб його учні не просто отримували знання про світ, а й емоційно переживали їх, розуміли їхню моральну цінність. В. Сухомлинський використовував різноманітні методи, щоб залучити емоційну сферу дітей до процесу навчання. Це були екскурсії, ігри, рольові вистави, бесіди, читання художньої літератури. Важливо було не лише дати знання, але й допомогти дітям осмислити їх, зрозуміти їхню суть. Для цього

педагог заохочував учнів до дискусій, аналізу, висловлення власної думки [5, с. 13].

В. Сухомлинський прагнув, щоб діти чітко відрізняли добро і зло, справедливість і несправедливість, чесність і безчестя. Для цього він використовував приклади з життя, літератури, історії. Автор у своїх наукових працях, зазначав, що саме завдяки такому емоційно забарвленому пізнанню діти стають не просто грамотними людьми, а й справжніми особистостями, здатними до співпереживання, відповідальних рішень та активної життєвої позиції.

В. Сухомлинський стверджував, що емоції відіграють ключову роль у вихованні особистості, що саме емоційна чутливість до світу робить людину здатною до щирої любові, співпереживання, самовіддачі та творення. Він вважав, що важливо не бути байдужим до зла, вміти емоційно реагувати на негідні вчинки [40, с. 164].

В. Сухомлинський хотів, щоб його учні щиро бажали робити світ кращим, допомагати людям, щоб вміли цінувати дружбу, бути вірними друзям та завжди готовими прийти їм на допомогу. Він прагнув виховати у них відповідальність за свої вчинки та слова; підкреслював, що вчинки ґрунтуються на щирих емоціях, почутті гордості за свою країну;

У свої наукових доробках Василь Олександрович зауважував на важливості того, щоб його учні вміли аналізувати інформацію, робити висновки та формувати власну думку. В. Сухомлинський стверджував, що віра у власні сили та можливості є запорукою успіху. Він заохочував учнів до допитливості, творчості та постійного самовдосконалення; прагнув, щоб його учні вміли бачити та цінувати красу в навколишньому світі; переконував, що саме емоції роблять людину здатною до співпереживання та самовідданості [9, с. 7].

В. Сухомлинський підкреслював, що саме завдяки вихованню цих емоцій його учні ставали не просто грамотними людьми, а й справжніми особистостями, здатними до глибоких почуттів, активної життєвої позиції та справжніх звершень.

Педагог надавав перевагу колективному вихованню. Він вважав, що

спільні переживання, емоційний резонанс у колективі мають виняткову силу для формування особистості. Василь Олександрович прагнув створити в класі атмосферу довіри, взаєморозуміння та співпереживання. Він часто організовував бесіди, дискусії, де діти могли поділитися своїми думками та почуттями з приводу важливих моральних питань. Він вважав, що кожна дитина має бути почутою та має можливість висловитися. Педагог часто розповідав учням історії про героїчні вчинки, про людей, які присвятили себе служінню іншим, а також сам був для своїх учнів зразком для наслідування, його слова та вчинки мали великий вплив на їхнє формування [16, с. 13].

Педагог зазначав, що саме завдяки такому підходу його учні ставали не просто грамотними людьми, а й справжніми особистостями, здатними до глибоких почуттів, активної життєвої позиції та справжніх звершень.

Учений наголошував, що виховання вольових якостей неможливо відділити від виховання моральних та естетичних почуттів. Він переконував, що саме чітка мета, усвідомлення її важливості та значущості стають рушійною силою для розвитку волі; прагнув, щоб цілі були не лише чітко сформульовані, але й емоційно привабливі для дітей; вчив дітей, що досягнення мети можливе лише завдяки наполегливій праці та вмінню долати труднощі.

В. Сухомлинський та його колеги були переконані, що виховання громадянськості неможливо здійснювати лише за допомогою логічних пояснень та інструкцій. Вони вважали, що емоційна оцінка праці, особливо колективної, має виняткову виховну силу [11, с. 38].

Василь Олександрович Сухомлинський прагнув, щоб учні розуміли, що їхня праця не просто корисна для них самих, але й має значення для колективу, класу, школи, суспільства. Він часто використовував слова та фрази, які підкреслювали важливість єднання та відповідальності, саме тому, щоб кожна дитина відчувала себе частиною колективу, мала можливість зробити свій внесок у спільну справу. Педагог організовував такі види діяльності, де діти могли відчути радість спільного досягнення.

В. Сухомлинським разом з вчителями школи досягли високих результатів

у вихованні учнів завдяки єдиним педагогічним переконанням. Їхньою спільною метою було максимально розкрити здібності кожного учня, підготувати його до самостійного життя. Вони прагнули розвивати таланти та здібності всіх дітей без винятку, зважаючи на особливості кожної особистості. Вчителі вважали, що саме на цьому ґрунті розквітає творчість та розвивається людська особистість. У навчально-виховному процесі використовувалися як традиційні, так і інноваційні методи, що забезпечувало глибоке та всебічне вивчення предметів. У школі панувала атмосфера довіри, взаєморозуміння та співпраці, що стимулювало прагнення дітей до навчання та розвитку

Педагогічний колектив В. Сухомлинського переконував, що кожна людина має свій унікальний талант та здібності. Їхньою метою було створити такі умови виховання та навчання, щоб кожна дитина могла розкрити свій потенціал та відчути щастя від праці. Василь Олександрович Сухомлинський та його колеги вивчали особливості кожної дитини, її сильні та слабкі сторони, нахили та інтереси. Діти максимально залучалися до різноманітних видів праці, що допомагало їм визначити свої схильності та розвинути практичні навички [19, с. 139].

В. Сухомлинський знав, що навчання має приносити радість та вірити в можливості кожної дитини. Він прагнув, щоб жоден учень не йшов зі школи з почуттям невдачі. Педагог підкреслював, що виховання має ґрунтуватися на реальному житті та бути тісно пов’язаним з практикою. Він прагнув, щоб учні не просто отримували знання в аудиторіях, а й застосовували їх у справжніх справах, прагнув виховати в учнях почуття відповідальності за свої вчинки та бажання робити свій внесок у розвиток суспільства.

В. Сухомлинський та його колеги стверджували, що школа має не лише давати знання, але й виховувати у дітях повагу до праці та усвідомлення її важливості для суспільства. У свідомості учнів виховувалося розуміння того, що праця є джерелом матеріального добробуту та духовного зростання людини. Їм роз’яснювали, що саме працею робітників і селян створюються всі ті блага, якими ми користуємося. У дітях виховувалося почуття відповідальності за свою

працю та працю інших людей. Їх вчили тому, що кожна людина має робити свій внесок у розвиток суспільства [45, с. 358].

В. Сухомлинський зазначав, що виховання моральних цінностей є однією з найважливіших задач суспільства. Він вважав, що слово вчителя має величезну силу й може відігравати вирішальну роль у формуванні особистості дитини [34]. Слово вчителя здатне не лише передавати знання, але й формувати моральні переконання та цінності учнів. Воно може захоплювати й надихати, змушувати замислюватися й робити висновки. На відміну від інших інструментів виховання, слово вчителя має безпосередній вплив на душу вихованця, адже здатне сформувати, або змінити людину зсередини. Педагог підкреслював, що вчитель має бути зразком для своїх учнів. Його слова повинні не лише відповідати вченням, але й підтверджуватися його власними вчинками.

В. Сухомлинський наголошував, що мистецтво виховання моральних цінностей у молодших школярів неможливо уявити без вміння вчителя говорити з дитиною від серця до серця. Спілкуючись з дитиною щиро та відкрито, вчитель створює атмосферу довіри та взаєморозуміння, що знаходить вияв не лише в передачі знань, але й у впливові на формування моральних переконань учня. Вчитель, який вміє красиво та емоційно говорити, здатен захопити дитину своїми ідеями та спонукати її до добрих вчинків [2, с. 24].

В. Сухомлинський переконував, що виховання моральних цінностей можливе лише за умови єдності поглядів вчителя та учнів на добро і зло. Він вважав, що відкрита та щира розмова про моральні цінності дозволяє вчителю зблизитися з учнями та здобути їх довіру. Натомість, будь-які спроби маніпулювати дитиною або використовувати хитрощі призводять лише до зворотного ефекту.

Коли вчитель і учні мають спільні уявлення про те, що є добром і злом, це створює міцний фундамент для виховання. Учні більш схильні приймати моральні норми, які пропонує їм вчитель, якщо вони відчувають його щирість та переконаність. Відкрита розмова дозволяє вчителю здобути довіру учнів та встановити з ними атмосферу поваги. Це робить виховний процес більш

ефективним та дозволяє досягти кращих результатів. В. Сухомлинський вважав, що вчитель має вірити в добре починання в кожній дитині. Саме та віра допомагає учням розвиватися морально та стати кращими людьми.

Таким чином, В. Сухомлинський приділяв значну увагу питанням морально-етичного виховання молодших школярів. У своїх наукових дослідженнях, він зазначав, що цей процес має розпочинатися з раннього віку, адже саме в цей час закладаються основи особистості.

В. Сухомлинський пропонував використовувати різноманітні методи та прийоми для морально-етичного виховання молодших школярів, зокрема, приклад особистого життя вчителя, словесне навчання, практичні вправи, створення сприятливого виховного середовища. Так, вчитель має бути взірцем для наслідування для своїх учнів. Його поведінка, ставлення до інших людей, до роботи мають відповідати моральним принципам, які він виховує в своїх вихованців [48].

Вчитель має використовувати різноманітні форми словесного навчання, такі як розповіді, казки, вірші, бесіди, щоб ознайомити дітей з моральними поняттями та цінностями. Важливо, щоб діти не лише отримували знання про мораль, але й мали можливість застосовувати їх на практиці. Для цього вчитель може організовувати різноманітні практичні вправи, такі як рольові ігри, ігри на розвиток емпатії, волонтерську діяльність. Створення в школі та класі атмосфери доброзичливості, взаємоповаги, співпраці, сприятиме формуванню позитивних моральних якостей у молодших школярів.

В. Сухомлинський також підкреслював важливість зв’язку морально-етичного виховання з іншими аспектами виховного процесу. Він вважав, що моральне виховання має бути єдиним з розумовим, трудовим, фізичним та естетичним вихованням.

Ключовими ідеями щодо морально-етичного виховання молодших школярів, з погляду В. Сухомлинського, є такі:

– морально-етичне виховання має розпочинатися з раннього віку;
– вчитель має бути взірцем для наслідування для своїх учнів;

– важливо використовувати різноманітні методи та прийоми морально-етичного виховання;

– моральне виховання має бути єдиним з іншими аспектами виховного процесу [11; 26; 48].

Отже, В. Сухомлинський переконував, що морально-етичне виховання – це один із найважливіших аспектів виховання особистості. Його ідеї щодо морально-етичного виховання молодших школярів допомагають сучасним вчителям у вихованні всебічно розвинених особистостей. Застосування підходів В. Сухомлинського сприяє розвитку в учнів не лише знань, умінь та навичок, а й ціннісних орієнтирів. Такий підхід Василя Сухомлинського та його педагогічного колективу залишається актуальним і сьогодні, допомагаючи вчителям сучасності формувати основи для виховання морально стійких, відповідальних учнів.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Аналіз творів В. Сухомлинського з погляду їх виховного потенціалу для здобувачів початкової освіти

Творчість В. Сухомлинського – це яскраве явище української педагогіки та літератури. Його твори, сповнені глибокого гуманізму та любові до дитини, є не лише художніми творами, а й засобом виховання. На особливу увагу заслуговують твори, адресовані молодшим школярам, які допомагають дітям пізнавати світ, формувати свої моральні орієнтири та розвивати особистісні якості.

У нашому дослідженні висвітлимо виховні можливості, закладені в творах В. Сухомлинського, з'ясуємо їхній вплив на формування особистості дитини та продемонструємо методичні прийоми, які можна використовувати на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Проаналізуємо декілька казок Василя Сухомлинського, щоб зрозуміти, як вони можуть впливати на формування морально-етичних якостей у дітей молодшого шкільного віку. Варто зазначити, що через прості історії про тварин та дітей письменник вчить співчуттю, доброті, відповідальності.

У казці «Важко бути людиною» піднімається важливе морально-етичне питання про людську гідність, ввічливість та відповідальність за свої вчинки. Головна ідея твору полягає в тому, що бути людиною – це не просто біологічна особливість, а стан душі, який вимагає постійної роботи над собою. Автор акцентує увагу на важливості таких якостей, як вдячність, повага до інших людей та відповідальність за свої вчинки [24].

Марійка – це яскравий приклад людини з високими моральними

принципами. Вона розуміє важливість ввічливості та поваги до інших людей, навіть якщо це пов’язано з певними незручностями. Роман, як персонаж, символізує людину, яка ще не усвідомила значення такої якості, як відповідальність. Йому легше відмахнутися від своїх обов’язків, ніж докласти зусиль для їх виконання.

Конфлікт у казці «Важко бути людиною» виникає між бажанням відпочити та необхідністю виконати моральний обов’язок. Цей конфлікт розкриває внутрішню боротьбу кожної людини між егоїзмом і альтруїзмом [24].

В. Сухомлинський використовує зрозумілі для дітей образи та ситуації. Автор протиставляє поведінку Марійки та Романа, підкреслюючи різницю між ними. Також важливу роль відіграє фінал казки, де фраза «Важко бути людиною» стає своєрідним лейтмотивом, який спонукає читача до роздумів.

Казка «Важко бути людиною» змушує задуматися про сенс життя і людські цінності. Твір має великий виховний потенціал, адже допомагає дітям зрозуміти важливість ввічливості та вдячності, сформувати почуття відповідальності за свої вчинки, розвинути моральні орієнтири, замислитися над тим, що означає бути справжньою людиною. Ця казка може бути використана вчителями початкових класів для проведення бесід на морально-етичні теми, а також для розвитку в дітей навичок критичного мислення та аналізу.

Казка В. Сухомлинського «Найледачіший у світі кіт» також має виховний зміст, оскільки через історію лінивого кота автор піднімає важливі питання про працелюбність, відповідальність та вміння приймати рішення [23].

Головний герой казки – кіт, який є втіленням ледачості. Його нездатність зробити навіть простий вибір між сметаною та молоком стає символом його бездіяльності. Цей образ контрастує з образом дівчинки, яка турбується про кота і приносить йому частування. Через цю протилежність автор підкреслює важливість праці та турботи про інших.

Казка вчить дітей тому, що лінь – це шкідлива звичка, яка заважає досягати цілей. Кіт, хоч і мав багато можливостей, так і не скористався ними через свою ледачість. Цей образ слугує попередженням для дітей, що лінь може позбавити

їх багатьох радощів життя [23].

Крім того, твір розвиває в дітей критичне мислення. Діти замислюються над тим, чому кіт так поводиться, і чому це неправильно. Вони розуміють, що кожна людина повинна приймати рішення і нести відповідальність за свої вчинки.

Таким чином, казка В. Сухомлинського «Найледачіший у світі кіт» є не просто розповіддю про лінивого кота, це алегорична історія, яка має глибокий сенс. Казка є цінним інструментом для виховання в дітей таких якостей, як працелюбність, відповідальність, вміння приймати рішення, бути активними учасниками життя тощо.

Казка В. Сухомлинського «Дідусь і Смерть» – твір, який стосується теми життя і смерті, сенсу буття. Головна ідея твору в тому, що справжнє життя полягає не лише в тривалості існування, а й у тому, який слід людина залишає після себе. Дідусь, незважаючи на свій похилий вік, не думає про власну смерть, а турбується про майбутнє покоління. Він розуміє, що його життя має сенс лише тоді, коли приносить користь іншим людям. Дідусь садить дерева, ніби дарує життя новому поколінню, залишає після себе матеріальну і духовну спадщину.

Образи персонажів у казці є яскравими і символічними. Дідусь – це добрий старець, який живе в гармонії з природою і людьми, який є втіленням мудрості, безкорисливості та турботи про майбутнє. Смерть, у свою чергу, постає як персонаж, що виконує свою природну функцію, та дивується поведінці Дідуся. Її реакція на вчинки Дідуся свідчить про те, що навіть смерть не може збагнути весь сенс людського життя.

Символіка в казці також відіграє важливу роль. Дерева символізують життя, зростання, майбутнє. Посадивши дерева, Дідусь ніби продовжує своє життя в них. Сад символізує світ, який люди створюють своїми руками.

Казка «Дідусь і Смерть» має потужний виховний потенціал. Вона допомагає дітям зрозуміти сенс життя, формує повагу до старших, виховує любов до природи і розвиває почуття відповідальності за майбутнє. Ця казка може бути використана вчителями початкових класів для проведення бесід на

теми життя, смерті, сенсу буття, екології та взаємин між людьми [24].

Варто також зазначити, що казка В. Сухомлинського «Дідусь і Смерть» – це філософський твір, що є актуальним для людей будь-якого віку та який навчає цінувати життя, робити добрі справи і залишати після себе позитивний слід. Казка є одним із провідних творів української літератури і заслуговує на увагу як дітей, так і дорослих.

Казка В. Сухомлинського «Списав задачу» є багатоаспектним дослідженням типової шкільної ситуації. Автор, використовуючи прийоми реалістичного зображення, аналізує психологічні особливості учня, який стикається з проблемою академічної недоброчесності. Водночас, казка виконує важливу педагогічну функцію, піднімаючи питання морального вибору та формування відповідального ставлення до навчання. Через історію Павлика, який вирішив списати задачу, автор піднімає питання про чесність, відповідальність та важливість самостійної роботи [25].

Павлик, як головний герой, стає втіленням типового конфлікту між прагненням до успіху будь-якою ціною та необхідністю дотримуватися моральних принципів. Його бажання списати задачу свідчить про відсутність мотивації вчитися і розвивати свої здібності. Проте, незважаючи на успішну спробу обманути вчителя, Павлик відчуває внутрішній дискомфорт, що свідчить про те, що хлопчик має почуття совісті. Внутрішній конфлікт персонажа дозволяє розглянути оповідання як алегорію морального вибору, яка властива кожній людині.

Зіна, навпаки, є прикладом старанної учениці, яка докладає зусиль для того, щоб розв’язати задачу самостійно. Незважаючи на те, що дівчинка допустила помилку, вона чесно визнала її і готова була виправити.

Конфлікт у казці виникає між бажанням Павлика отримати відмінну оцінку будь-яким способом, і бажанням Зіни бути чесною. Цей конфлікт демонструє, що обман, навіть якщо він приносить короткочасний успіх, рано чи пізно призводить до негативних наслідків.

Казка «Списав задачу» має виховний потенціал для здобувачів початкової

освіти, адже допомагає дітям зрозуміти, що:

– чесність – це позитивна риса; обман рано чи пізно розкриється, а наслідки можуть бути дуже неприємними;

– самостійна робота – це шлях до успіху, адже тільки докладаючи зусиль, можна досягти значних результатів;

– помилки є невід'ємною частиною освітнього процесу, і важливо не лише визнавати їх, а й розглядати як можливість для самовдосконалення.

Таким чином, казка «Списав задачу» – це актуальний і повчальний твір, який допомагає дітям зрозуміти важливість чесності і самостійності. Вона є цінним інструментом для виховання молодого покоління.

Оповідання В. Сухомлинського відіграють визначальну роль у системі його педагогічних засобів, спрямованих на формування морально-етичних засад особистості молодшого школяра. Завдяки простоті сюжетів та доступності мови, автор вдало реалізує ідею інтеріоризації моральних норм та цінностей через художній образ. Оповідання Василя Сухомлинського – це не лише літературні твори, а й ефективні інструменти педагогічного впливу, які сприяють розвитку в учнів таких ключових компетентностей, як емпатія, відповідальність та толерантність, доброта, чесність, повага до інших людей та природи. На нашу думку, варто детальніше розглянути і проаналізувати кілька його оповідань у контексті їхнього виховного потенціалу.

Оповідання В. Сухомлинського «Бабусин борщ» – це зворушлива історія про сімейні стосунки, повагу до старших та вміння проявляти турботу. Через простий сюжет про бабусю та її онучок, автор передає моральні цінності, які важливо виховувати в молоді [14].

Основна ідея оповідання полягає в тому, що справжня повага до старших проявляється не лише в словах, а й у вчинках. Дівчатка, незважаючи на те, що борщ виявився дуже солоним, не образили бабусю і не стали скаржитися. Навпаки, вони знайшли в собі сили з'їсти його і навіть попросили добавки, тим самим продемонструвавши свою любов і турботу про неї. Моральний урок цього оповідання полягає в тому, що важливо бути чуйними і уважними до почуттів

інших людей, особливо до своїх близьких.

Бабуся – добра жінка, яка любить своїх онучок. Вона символізує мудрість, досвід і безмежну материнську любов. Дівчатка є втіленням доброти, чуйності та поваги до старших. Їхні вчинки свідчать про те, що вони виховувалися в любові і турботі [14].

Автор використовує прості і зрозумілі для дітей мовні засоби, щоб створити яскраву і життєву картину. Опис смаку борщу, реакція дівчаток на нього, діалог між бабусею і онучками – все це допомагає уявити ситуацію і пережити її разом з героями оповідання.

Проблема взаємин між поколіннями є актуальною в будь-який час. Оповідання «Бабусин борщ» нагадує сучасним дітям про важливість сімейних цінностей, поваги до старших і вміння проявляти турботу про близьких. Воно допомагає дітям зрозуміти, що навіть невеликі прояви уваги можуть зробити людину щасливою.

Для обговорення із молодшими школярами варто використати такі запитання:

1. Як ви думаєте, чому дівчатка не сказали бабусі, що борщ дуже солоний?
2. Що б ви зробили на місці дівчат?
3. Які ще способи вираження поваги до старших ви знаєте?
4. Як ви думаєте, чому важливо проводити час зі своїми бабусями і дідусями?

Аналіз оповідання в контексті освітньої програми дозволяє акцентувати увагу учнів на фундаментальних моральних категоріях, таких як доброта, емпатія та повага до старшого покоління. Активне обговорення прочитаного сприяє формуванню у дітей ціннісних орієнтацій, які є основою для побудови гармонійних сімейних відносин, що сприяють створенню позитивного мікроклімату в родині.

Оповідання В. Сухомлинського «Бо я – людина» – це філософський роздум автора про людську доброту, співчуття та відповідальність. Через простий сюжет

про батька, сина і старого діда, автор піднімає важливі питання про сутність людини та її місце в світі [35].

Основна ідея оповідання полягає в тому, що людина відрізняється від тварини своєю здатністю до співчуття, турботи про інших і прагненням зробити світ кращим. Старий дід, прибравши камінь, продемонстрував найкращі якості людини: доброту, чуйність і бажання допомогти іншим. Моральний урок цього оповідання полягає в тому, що кожен з нас може зробити світ кращим, якщо буде діяти не лише у власних інтересах, а й дбати про інших.

Образ батька в оповіданні В. О. Сухомлинського символізує егоцентричну особистість, зосереджену на власних проблемах та потребах. Повторювані спотикання об камінь можуть бути інтерпретовані як метафора обмеженості світогляду, яка перешкоджає людині помічати потреби інших. На противагу батькові, син виступає як втілення емпатії та допитливості. Його запитання до діда свідчать про прагнення до пізнання світу та розвитку альтруїстичних якостей. Образ діда уособлює мудрість та доброту, демонструючи, що навіть незначні прояви турботи можуть суттєво вплинути на життя інших людей [35].

Автор використовує прийом повторення, щоб підкреслити важливість події. Повторення епізоду зі спотиканням батька підкреслює абсурдність ситуації, в якій людина не помічає очевидних речей і не намагається змінити ситуацію.

Оповідання «Бо я – людина» розкриває актуальну проблему взаємовідносин між людьми, нагадує сучасним дітям про важливість таких цінностей, як доброта, співчуття і взаємодопомога. Воно допомагає дітям зрозуміти, що кожен з нас може зробити світ кращим, якщо буде діяти не лише у власних інтересах, а й дбати про інших.

Для обговорення із здобувачами початкової освіти можна використати такі запитання:

1. Чому старий дід прибрав камінь з дороги?
2. Які ще вчинки доброти ви можете назвати?
3. Як ви думаєте, чому важливо допомагати іншим людям?

4. Які зміни ви могли б внести в своє життя, щоб зробити його кращим для себе і для інших?

Обговорюючи це оповідання з дітьми, можна допомогти їм усвідомити важливість таких цінностей, як доброта, співчуття і взаємодопомога. Це також спонукатиме дітей до добрих вчинків і сприятиме формуванню в них активної життєвої позиції.

Оповідання В. Сухомлинського «Втрачений день» – це твір, який піднімає важливі питання про сенс життя, цінність часу та важливість внеску кожної людини в навколишній світ. Основна ідея оповідання полягає в тому, що справжню цінність має лише той час, що приносить користь іншим людям або навколишньому світу [15].

Дії Юрка і Миколки, які посадили дерево і намалювали малюнок, свідчать про їхню активну життєву позицію і бажання творити щось нове. Натомість Петрик, який лише грався і їв морозиво, не залишив після себе нічого, крім задоволення власних бажань. Моральний урок цього оповідання полягає в тому, що важливо не просто жити, а й залишати після себе слід, робити світ кращим.

Батько символізує мудрість і досвід. Він вміє оцінити вчинки своїх дітей і допомогти їм зрозуміти, що справжня цінність полягає не в розвагах, а в праці і творчості. Юрко – активний і працьовитий; він розуміє важливість внеску кожної людини в навколишній світ. Миколка – творчий хлопчик, який знаходить задоволення в самовираженні. Петрик символізує людину, яка живе лише для власного задоволення і не думає про наслідки своїх вчинків [15].

Автор використовує контраст між вчинками трьох братів, щоб підкреслити різницю між ними. Дії Юрка і Миколки протиставляються пасивному проведенню часу Петриком. Це допомагає читачеві зрозуміти, що навіть маленькі добрі справи мають велике значення.

Таким чином, оповідання «Втрачений день» дає можливість сучасним дітям замислитися, що життя – це не тільки розваги, а й відповідальність перед самим собою та перед іншими людьми.

На нашу думку, опрацьовуючи це оповідання із молодшими школярами,

варто обговорити такі питання:

1. Чому батько сказав, що в Петрика втрачений день?
2. Які ще справи можна вважати корисними?
3. Як ви думаєте, що відчував Петрик, почувши слова батька?
4. Що ви можете зробити, щоб ваші дні були не марними?

Проведений аналіз оповідання з дітьми, допоможе їм усвідомити важливість того, що кожен день має приносити якусь користь. Це також спонукатиме учнів до добрих вчинків і сприятиме формуванню в них активної життєвої позиції.

Оповідання В. Сухомлинського «Втрачений день» – це приклад, як за допомогою простої історії можна передати педагогічні та філософські ідеї і виховати в дітях почуття відповідальності і бажання творити добро.

Твір В. Сухомлинського «Горбатенька дівчинка» – це зворушлива історія про людську доброту, співчуття та толерантність. Через простий сюжет про нову учениці, автор піднімає важливі питання про ставлення до людей з особливими потребами, про важливість бути чуйним і терпимим до відмінностей [46].

Основною ідеєю оповідання є утвердження принципу рівності всіх людей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Позитивна поведінка дітей, які продемонстрували толерантність до однолітки з фізичними порушеннями, є яскравим прикладом для наслідування та сприяє формуванню в молодших школярів гуманістичних цінностей. Педагогічний потенціал цього твору полягає в можливості використання його як інструменту для розвитку у дітей таких важливих якостей, як емпатія, толерантність тощо.

Оля символізує людину з особливими потребами, яка потребує підтримки і розуміння. Її образ підкреслює важливість того, що кожна людина має відчувати себе повноцінним членом суспільства. Учні представляють собою різних дітей, які мають можливість продемонструвати свої найкращі якості. Бажання допомогти Олі свідчить про їхню доброту і чуйність. Учитель символізує мудрого наставника, який виховує в дітях такі якості, як толерантність і повага до інших людей [46].

Автор використовує контраст між очікуваннями вчителя і реальною реакцією учнів, щоб підкреслити несподіваність і позитивність ситуації. Опис почуттів вчителя і дітей допомагає пережити ситуацію разом з героями оповідання.

Оповідання «Горбатенька дівчинка» є ефективним інструментом для формування в дітей толерантного ставлення до індивідуальних відмінностей. Твір сприяє розвитку в молодших школярів таких важливих соціальних навичок, як емпатія, інклюзивність та прийняття інших. Через образ дівчинки з порушенням фізичного здоров'я, автор підкреслює необхідність створення в колективі атмосфери психологічної безпеки, де кожна дитина почувається комфортно.

Для аналізу оповідання, з дітьми варто обговорити такі питання:

1. Чому діти так тепло зустріли Олю?
2. Які почуття виникають у вас, коли ви читаєте це оповідання?
3. Як ви думаєте, що відчувала Оля, коли побачила таку реакцію однокласників?
4. Що ми можемо зробити, щоб у нашому класі всі почувалися комфортно?

Обговорення оповідання сприяє розвитку в дітей соціальних навичок, необхідних для успішної інтеграції в суспільство. Через аналіз поведінки героїв учні вчаться розуміти, що кожна людина має право на повагу, незалежно від її індивідуальних особливостей. Це сприяє формуванню позитивного клімату в колективі та розвитку в дітей почуття відповідальності за створення гармонійних міжособистісних відносин.

Отже, творчість В. Сухомлинського представляє собою цінний внесок у розвиток сучасної педагогіки. Його твори є потужним інструментом для формування різнобічно розвиненої особистості. Через художні образи творів автор сприяє розвитку критичного мислення, морально-етичних цінностей та соціальної відповідальності в молодшого покоління. Оповідання та казки В. Сухомлинського сприяють емоційному зростанню дитини, формуючи в ній

такі важливі якості, як емпатія, толерантність та повага до різноманітності людського буття. Твори Василя Сухомлинського є актуальними і сьогодні, оскільки спрямовані на розвиток емоційного інтелекту дитини та виховання доброти, чесності, відповідальності, поваги до інших людей та природи.

2.2. Методичні рекомендації щодо використання творів В. Сухомлинського на уроках читання та позакласних заходах

В. Сухомлинський зробив вагомий внесок у розвиток морально-етичного виховання засобами художніх творів. Його оповідання та казки не лише задовольняють естетичні потреби дітей, а й виконують важливу виховну функцію, сприяючи формуванню цілісної особистості. Залучаючи учнів до читання та аналізу творів В. Сухомлинського, вчитель створює сприятливе середовище для розвитку емоційного інтелекту, моральних цінностей та соціальних компетентностей учнів. Твори письменника стають ефективним інструментом для формування в дітей таких якостей, як доброта, співчуття, відповідальність, толерантність та повага до інших.

Використання творів В. Сухомлинського на уроках читання та позакласних заходах є важливим через ряд факторів. По-перше, твори написані простою і доступною для розуміння молодших школярів мовою. Вони містять багато яскравих образів, які легко запам’ятовуються. По-друге, В. Сухомлинський порушує актуальні для дітей проблеми: дружба, сім’я, школа, відносини з однолітками та дорослими. По-третє, кожне оповідання та казка викликає в дітей різноманітні емоції: радість, смуток, співчуття, гнів тощо. Це допомагає їм розвивати емоційний інтелект і краще розуміти себе та інших людей. Також твори В. Сухомлинського виховують у дітей почуття відповідальності, справедливості та гуманізму.

Розглянемо детальніше використання творів Василя Сухомлинського на уроках читання та позакласних заходах для досягнення максимального

виховного ефекту для молодших школярів.

Твір В. Сухомлинського «Краплина роси» розповідає про захопливу подорож маленької краплини роси. Вона народжується на пелюстці квітки, а потім піднімається високо в небо, стає частиною хмари. Разом з іншими краплинками вона затуляє сонце, але під дією сонячних променів повертається на землю у вигляді дощу. Ця історія демонструє дітям кругообіг води в природі, взаємозв'язок усіх природних явищ та їхню важливість для життя на Землі. Твір написаний доступною для розуміння молодших школярів мовою, що робить його доречним для використання на уроках читання [47].

Оповідання «Краплина роси» дає можливість не лише ознайомити учнів із цікавим сюжетом, а й сформувати в них початкові уявлення про природні явища та цикли. Під час аналізу твору можна провести захопливу бесіду про подорож краплини роси, про її перетворення та значення для всього живого на Землі. Запитання про те, чому хмара заховала сонце, і як відреагувала на це земля, допоможуть дітям замислитися над взаємозв'язком усіх явищ у природі.

Крім того, твір доцільно використовувати для розвитку уяви та творчого мислення учнів, запропонувавши їм намалювати ілюстрації до твору, створити власні історії про краплину роси або навіть спробувати написати вірш. Така робота не лише закріпить знання, отримані під час читання, а й допоможе дітям краще зрозуміти і запам'ятати зміст твору.

Оповідання «Краплина роси» варто використовувати для проведення різноманітних позакласних заходів. Зокрема, організувати тематичний вечір, присвячений воді. Діти зможуть представити свої творчі роботи: малюнки, ліплення, аплікації, провести цікаві досліди на виявлення властивостей води. Мотивуючим завданням для молодших школярів буде проведення вікторини за творами Василя Сухомлинського, присвячених природі.

Таким чином, твір «Краплина роси» має великий потенціал для формування в учнів морально-етичних цінностей. Через історію краплини роси можна показати дітям важливість взаємоповаги та взаємодопомоги. Обговорюючи поведінку хмари, яка заховала сонце, і реакцію землі на дощ,

можна підвести дітей до розуміння того, що всі живі і неживі істоти й явища природи взаємопов'язані і залежать одна від одної. Крім того, твір вчить дітей цінувати природу і берегти її багатства. Обговорення з учнями значення води для всього живого, сприятиме формуванню екологічно відповідальної поведінки.

Оповідання В. Сухомлинського «Ковзани і лижі» є прикладом дитячої літератури, яка виконує не лише розважальну, а й виховну функцію. Використовуючи прості життєві ситуації, автор порушує питання про природу людських бажань, цінність дружби та важливість передбачення наслідків своїх вчинків.

Головний герой оповідання, Борис, демонструє типову для дитячого віку схильність до імпульсивних вчинків, що диктуються миттєвими бажаннями. Бажання мати те, що є в іншого, призводить до того, що хлопчик обмінюється зі своїм другом речами. Однак, незабаром він усвідомлює, що помилився, оскільки обставини змінилися, і те, що раніше здавалося бажаним, тепер стало недоступним. Ця ситуація є ефективним педагогічним прийомом, який дозволяє автору продемонструвати дітям, що щастя не в накопиченні матеріальних благ, а в умінні цінувати те, що маєш, і будувати міцні дружні стосунки

Твір В. Сухомлинського «Ковзани і лижі» сприяє формуванню в учнів важливих морально-етичних цінностей. Ця проста історія про обмін речами між двома друзями, містить глибокий зміст, який допоможе дітям зрозуміти такі поняття, як дружба, взаємодопомога, вміння пристосовуватися до змін та відповідальність за свої вчинки.

Аналіз цього твору дозволяє організувати продуктивне обговорення, спрямоване на розвиток учнівських умінь аналізувати літературні тексти, формувати критичне мислення та розвивати комунікативні компетентності. Запитання для аналізу, на нашу думку, мають стосуватися причин, які спонукали Бориса помінятися з Євгеном речами, його почуттів у різних ситуаціях, а також наслідків його вчинків. Така бесіда допоможе дітям усвідомити, що кожне наше рішення має свої наслідки і що важливо передбачати їх заздалегідь.

Вважаємо, що оповідання В. Сухомлинського «Ковзани і лижі» є

ефективним засобом для розвитку творчих здібностей учнів. Залучення учнів до творчої інтерпретації тексту сприяє не лише глибшому розумінню змісту твору, а й розвитку їхньої уяви, образного мислення та креативності. Слід запропонувати їм намалювати ілюстрації до твору, написати продовження історії або створити комікс. Такі творчі завдання допоможуть дітям краще уявити ситуацію, пережити емоції героїв та глибше проникнути в суть твору.

Для закріплення отриманих знань учнів з твору, вчителю варто організувати гру-дискусію, під час якої учні зможуть розіграти різні ситуації з сюжету, змінюючи ролі персонажів і пропонуючи свої варіанти розвитку подій. Така гра допоможе дітям краще зрозуміти мотиви вчинків героїв та розвинути навички спілкування й співпраці.

Робота з твором В. Сухомлинського «Ковзани і лижі» в освітньому процесі дозволяє вийти за межі традиційного розуміння читання як декодування тексту. Цей твір стає ефективним інструментом для формування цілісної особистості дитини. Через просту життєву ситуацію, описану в оповіданні, необхідно розвивати в дітей такі ключові компетентності, як емпатія, соціальні навички, критичне мислення, ціннісне ставлення. Оповідання стає своєрідною моделлю реальних життєвих ситуацій, дозволяючи учням відпрацювати різні соціальні ролі та навички, що допоможуть їм у майбутньому.

Цей твір також доречно використовувати як основу для проведення дискусійних клубів. Діти зможуть обговорити такі питання, як цінність дружби, важливість вміння пристосовуватися до змін, значення матеріальних благ у житті людини. Така дискусія допоможе дітям сформувати власну думку з цих питань і розвинути навички аргументації. Крім того, варто організувати рольові ігри, де діти зможуть спробувати себе в ролі героїв твору і знайти власні рішення в складних ситуаціях.

В оповіданні В. Сухомлинського «Добре, що сонечко сяє» маленький Юрко з радістю чекав прогулянки в ліс, але негода зірвала його плани. Коли ж нарешті зійшло сонце, хлопчик засмутився, бо йому потрібно було йти до школи працювати на городі. Мати, спостерігаючи за сином, зрозуміла, що гарна погода

не завжди приносить радість, а лінь може приховуватися навіть за бажанням провести час на природі. Історія вчить дітей цінувати те, що мають, і не лінуватися виконувати свої обов'язки [35].

Аналіз твору на уроці читання стане ефективним інструментом для формування в дітей ціннісних орієнтацій. Зокрема, оповідання про Юрка дозволяє розглянути такі важливі аспекти, як працьовитість, відповідальність, цінність часу та позитивний настрій. Розпочавши урок з обговорення емоційного стану героя, спонукаємо учнів до рефлексії над власним досвідом, допомагаємо їм зрозуміти, що щастя – це не лише зовнішні обставини, а й внутрішній стан людини.

Запропонувавши учням поміркувати над альтернативними варіантами розвитку подій, стимулюємо їхню уяву та критичне мислення. Інтерактивні форми роботи, такі як рольові ігри та дискусії, дозволяють залучити дітей до активної участі в освітньому процесі, сприяють розвитку їхніх комунікативних навичок та вмінню працювати в команді. Таким чином, аналіз літературного твору перетворюється на багатогранний процес, який сприяє не лише розумінню змісту тексту, а й формуванню цілісної особистості дитини.

Крім того, твір «Добре, що сонечко сяє» можна використати для розвитку творчих здібностей учнів. Творчі завдання допоможуть дітям краще уявити ситуацію, пережити емоції героїв та глибше проникнути в суть твору. Робота з цим оповіданням допоможе учням не лише краще зрозуміти зміст твору, але й сформувати в них важливі життєві цінності, такі як працьовитість, відповідальність, позитивне мислення та вміння цінувати те, що мають.

Для проведення детального аналізу за твором В. Сухомлинського «Добре, що сонечко сяє» доречними, на нашу думку, буде проведення таких заходів, завдань та активностей для молодших школярів:

1. Тематичний день «Сонячний настрій».

Цей день можна присвятити темі радості, оптимізму та позитивного ставлення до життя. Дітям варто запропонувати створити малюнки на сонячну тематику, написати вірші про сонце, виготовити аплікації з соняшників та інших

яскравих квітів. Також організувати рухливі ігри на свіжому повітрі.

Завдяки творчій діяльності та активним іграм, молодші школярі зможуть не лише відчути радість, а й навчитися відчувати позитивний настрій під час виконання завдань, усвідомлюючи, що зусилля, вкладені в працю, можуть приносити задоволення. Діти вчаться розуміти, що праця є важливим аспектом життя, який робить його більш змістовним. Виховання таких морально-етичних цінностей, як відповідальність, працьовитість і вміння знаходити радість не лише у відпочинку, а й у корисних справах, закладає основу для формування цілісного та гармонійного розвитку особистості молодшого школяра.

2. Літературний вечір «Казки лісу».

Оскільки Юрко хотів піти до лісу, можна провести вечір, присвячений лісовій тематиці. Діти зможуть послухати казки про лісових звірів, прочитати вірші про природу, а також подивитися мультфільми про ліс.

Педагогічною метою цього заходу є розвиток у дітей цікавості до навколишнього середовища, виховання бережливого ставлення до природних ресурсів та формування емпатії. Під час проведення заходу розвиваються й морально-етичні цінності, зокрема почуття відповідальності, дбайливе ставлення до тварин та рослин, відчуття єдності з природним середовищем. Лісова тематика стає основою для розвитку уяви, здатності до співчуття, поваги до різноманіття живих істот.

3. Дискусійний клуб «Чому важливо бути активним?».

Зміст цього твору дозволяє організувати дискусію, спрямовану на формування в учнів ціннісного ставлення до здоров’я та активного способу життя. Запропоновані запитання («Чому Юрко хотів піти в ліс?», «Чому важливо займатися спортом і проводити час на свіжому повітрі?», «Які ще види активного відпочинку ви знаєте?») стимулюють учнів до рефлексії над власним досвідом, сприяють розвитку критичного мислення та формуванню здорових звичок.

4. Творча майстерня «Сонячні мрії: продовження казки за В. Сухомлинським» з використанням штучного інтелекту.

Організація такої творчої майстерні у контексті аналізу оповідання

В. Сухомлинського, на нашу думку, є ефективним методом для інтеграції мистецької діяльності та інформаційно-комунікаційних технологій. Учням пропонується створити альтернативну кінцівку, або продовження казки за допомогою штучного інтелекту ресурсу «Казка.fun». Варто зазначити, що штучний інтелект не виконуватиме за учнів усю роботу. Дітям необхідно детально продумати сюжет, вказати ключові слова, описати героїв казки для створення історії. Запропоноване завдання дозволяє не лише закріпити знання про ліс, отримані під час читання твору, й проаналізувати вчинки головного героя, а й розвинути в учнів такі ключові компетентності, як креативність, естетичне сприйняття та письменницькі здібності.

5. Створення анімації «Юркові емоції» за допомогою ресурсу «ScratchJunior».

Запропоноване завдання спрямоване на аналіз морально-етичних норм у казці «Добре, що сонечко сяє», засобами програмування. Молодші школярі вивчають програмування як частину інформаційної галузі в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Метою завдання є створення анімації на основі сюжету казки, щоб дослідити емоційний стан Юрка, в даному випадку, його реакцію на зміну погодних умов і аналіз поведінки хлопчика. На основі виконаних робіт, учні самостійно роблять висновки про важливість позитивного ставлення до обов’язків і відповідальності. Спостерігаючи за емоціями Юрка та аналізуючи його поведінку, діти вчаться розпізнавати риси характеру, які варто розвивати, зокрема, старанність, терплячість, вміння приймати неприємні обставини з готовністю до дій. Учні розумітимуть, що не варто відкладати важливі завдання чи уникати обов’язків через зміну погоди, настрою або бажання розваг. Це завдання допомагає формувати такі якості, як працелюбність, здатність до самоконтролю та самодисципліни, а також розвиває в молодших школярів інформаційно-комунікаційні навички, емоційний інтелект, закріплює морально-етичні цінності.

6. Відео-театр «Я – Юрко».

Організація відео-театру «Я – Юрко» має на меті спрямованість розвитку

навички усного мовлення молодших школярів, емпатії та вміння виражати свої емоції. Учням пропонується записати коротке відео, в якому вони виступають від імені персонажа казки В. Сухомлинського «Добре, що сонечко сяє» – Юрка, і описують емоції героя, на які впливають обставини за сюжетом твору.

Педагогічною метою даного завдання є формування здатності молодших школярів до рефлексії та усвідомлення власних емоцій через уявний світ літературного героя. Процес перевтілення в героя та програвання його реакцій дозволяє учням практикувати навички усного мовлення в контексті, що сприяє природній емпатії та емоційній виразності.

7. Музичний калейдоскоп «Пісні про сонце».

Підбір пісень про сонце, природу та радість створює позитивний емоційний фон, сприяє розвитку уяви та творчого мислення учнів. Залучення дітей до виконання пісень, танців, гри на музичних інструментах розвиває їх комунікативні навички, впевненість у собі та відчуття приналежності до колективу. Для створення святкової атмосфери можна оформити клас або актову залу відповідно до тематики заходу.

8. Екологічна акція «Допоможемо природі».

Організація екологічної акції дозволяє не лише закріпити знання про природу, отримані під час читання твору, а й сприяє розвитку практичних навичок, почуття відповідальності за стан довкілля та бажання брати участь у його збереженні. Прибирання території біля школи або висаджування дерев дає можливість учням не тільки теоретично обговорювати проблеми екології, а й безпосередньо брати участь у вирішенні цих проблем. Така діяльність сприяє розвитку в молодших школярів таких ключових компетентностей, як громадянська відповідальність, практичні навички, критичне мислення, творчість.

9. «Сходинки настрою Юрка» – створення емоційної схеми з LEGO DUPLO.

Завдання зі складанням молодшими школярами схеми емоцій Юрка за допомогою цеглинок LEGO DUPLO, спрямоване на розвиток навичок

візуального мислення, креативності та емоційного інтелекту. Пропонована діяльність включає вивчення емоційного стану головного героя казки та відтворення змін його настрою протягом сюжету, у вигляді «башти» з цеглинок, де кольори відображають емоції. Учні мають можливість обрати кольори самостійно, або використовувати палітру кольорів від яскравих і теплих, що означатимуть радість, до темних і холодних – сум та переживання героя.

Педагогічною метою цього завдання є навчити дітей розуміти емоційні стани та їхню динаміку, а також усвідомлювати вплив зовнішніх обставин на моральний стан людини. Крім того, завдання сприяє розвитку в учнів таких важливих якостей, як співпереживання, самоконтроль та здатність до рефлексії, допомагаючи сформувати розуміння того, як варто реагувати на складні обставини. Завдяки цьому завданню молодші школярі розвивають аналітичне мислення, здатність до інтерпретації емоційного стану персонажа та вміння будувати символічні моделі на основі літературного сюжету. Використання кубиків LEGO DUPLO дозволяє учням практикувати сенсорно-моторні навички, що особливо корисно в молодшому шкільному віці, одночасно покращуючи їхню здатність абстрактно мислити та моделювати емоційні концепти через колірну палітру.

Ці заходи спрямовані на те, щоб розвивати в дітей любов до природи і бажання піклуватися про неї, формувати позитивне ставлення до життя, розвивати творчі здібності, уяву та фантазію, виховувати в дітях почуття відповідальності та співпереживання. Таким чином, заходи, проведені на основі твору В. Сухомлинського «Добре, що сонечко сяє», сприятимуть морально-етичному вихованню молодших школярів та зроблять навчання цікавим і захоплюючим для дітей.

Оповідання В. Сухомлинського «Камінь на межі» має алегоричний зміст, який набуває особливої актуальності в контексті дослідження міжособистісних взаємин та конфліктів. Автор демонструє, як незначна суперечка, якщо її не вирішувати конструктивно, переросте у серйозний конфлікт, що отруює життя не лише його безпосереднім учасникам, а й наступним поколінням.

Образ каменя, що перекидається з поля на поле, символізує затяжний конфлікт. Дії героїв оповідання дозволяють простежити ескалацію конфлікту від дрібної незгоди до глибокої ворожнечі. Василь Олександрович підкреслює важливість вміння вирішувати конфліктні ситуації шляхом діалогу та співпраці. Позитивний образ дітей, які усвідомлюють руйнівний вплив конфлікту і прагнуть його вирішити, підкреслює необхідність виховання в молоді таких цінностей, як толерантність, взаємоповага та готовність до компромісу [35].

На уроках читання цей твір варто використовувати для обговорення питань щодо цінності дружби, важливості мирного вирішення конфліктів, відповідальності за свої вчинки та впливу негативних дій на взаємовідносини між людьми. Діти можуть обговорювати, чому сусіди почали конфліктувати, які наслідки мав їхній вчинок, і як можна було вирішити проблему мирним шляхом. Крім того, вчителю варто запропонувати учням порівняти свої вчинки з вчинками героїв оповідання, та обговорити, як вони самі сприяють збереженню дружніх стосунків у своєму класі та за його межами.

Оповідання В. Сухомлинського «Камінь на межі» – це інструмент для проведення різноманітних позакласних заходів, спрямованих на формування в молодших школярів важливих морально-етичних цінностей. Історія про камінь, що став причиною ворожнечі між сусідами, може стати відправною точкою для багатьох цікавих і пізнавальних занять.

Наприклад, слід організувати дебати, де діти обговорять причини конфлікту між сусідами, наслідки їхніх вчинків, а також шляхи мирного вирішення спорів. Така бесіда допоможе школярам зрозуміти, що навіть дрібні непорозуміння можуть призвести до серйозних наслідків, і що важливо вміти знаходити компроміси та виявляти толерантність до думок інших людей. Крім того, варто запропонувати дітям створити власні історії, в яких вони будуть героями, що опинилися в схожій ситуації, і спробувати знайти найкращий вихід із неї.

Творчі завдання на основі казки «Камінь на межі» також є ефективними. Учням варто запропонувати створити ляльковi вистави або зняти короткі фільми

за мотивами оповідання. Такі завдання допоможуть зрозуміти сутність твору, розвинуть їхню уяву та творчі здібності. Крім того, доцільною буде організація рольових ігор, де діти зможуть спробувати себе в ролі різних персонажів і відпрацювати навички мирного спілкування та вирішення конфліктів.

Оповідання «Камінь на межі» сприяє вихованню в дітей таких важливих якостей, як доброта, милосердя, толерантність і взаємодопомога. Використовуючи різноманітні форми роботи з цим твором, вчитель може зробити навчання цікавим і захоплюючим, а також сприяти формуванню у школярів міцних моральних принципів.

Оповідання В. Сухомлинського «Іменинний обід» є об'єктом для дослідження морально-етичних аспектів розвитку дитини. Автор порушує актуальні питання про взаємини між поколіннями, цінності сім'ї та значення співчуття. Сюжет оповідання обертається навколо бажання дівчинки Ніни влаштувати святковий обід на свій день народження. Проте переживання за те, що її бабуся може зіпсувати свято, призводить до того, що Ніна просить маму не допускати бабусю до святкового столу. Ця ситуація стає точкою відліку для роздумів про такі поняття, як повага до старших, родинні цінності та справжня дружба.

Реакція матері на прохання доньки є вкрай важливою. Замість того, щоб задовольнити бажання дитини, вона використовує цю ситуацію як привід для виховної бесіди та формування у дівчинки морально-етичних цінностей. Мати допомагає Ніні зрозуміти, що справжня радість полягає не в зовнішніх атрибутах свята, а у взаємній повазі та любові [15].

Оповідання «Іменинний обід» В. Сухомлинського є матеріалом для формування в молодших школярів таких важливих моральних якостей, як повага до старших, розуміння чужих почуттів, емпатія тощо. Цей твір дозволяє педагогам створити сприятливе середовище для обговорення складних соціальних питань щодо інклюзії та толерантного ставлення до кожної людини.

Під час аналізу літературного твору пропонується застосувати методику емпатійного читання, зокрема, шляхом детального дослідження внутрішнього

світу персонажів. Варто розпочати з оцінки емоційного стану Ніни, зосередившись на мотивах її бажання приховати тремтячі руки бабусі та потенційних наслідках такого вчинку. Далі доречно перейти до аналізу взаємодії між Ніною та її мамою, зокрема, до виявлення комунікативних стратегій, які використовує мати, аби пояснити доньці важливість поваги до старших. Таке дослідження дозволить учням розвинути критичне мислення та здатність до емпатії, а також сприятиме формуванню їхньої морально-етичної позиції. Для закріплення отриманих знань слід організувати дискусію, під час якої учні зможуть висловити власні судження щодо поведінки персонажів та узагальнити висновки, які можна зробити з прочитаного твору.

«Іменинний обід» пропонує багатий матеріал для дискусії щодо концепції дружби та її проявів у реальному житті. Вивчення поведінки подруг Ніни дозволяє моделювати ситуації соціальної взаємодії та сприяє розвитку в учнів навичок емпатії, критичного мислення та здатності до морального вибору. Обговорення питання про те, чи вчинили б учні так само, як подруги Ніни, стимулює рефлексію над власними цінностями та поведінкою в подібних ситуаціях. Таким чином, твір сприяє формуванню в молодших школярів розуміння того, що справжня дружба ґрунтується на таких цінностях, як взаємоповага, підтримка та безумовне прийняття.

Крім того, можна запропонувати учням написати власні історії про те, як вони проявляють турботу про своїх близьких, або створити малюнки, які відображають їхнє розуміння теми поваги до старших. Таким чином, оповідання «Іменинний обід» не лише сприяє формуванню у дітей таких важливих якостей, як доброта, співчуття та розуміння інших людей, а й розвиває у них читацькі навички.

Твір «Іменинний обід» – це інструмент для організації позакласних заходів, спрямованих на формування в молодших школярів таких важливих цінностей, як повага до старших, розуміння чужих почуттів та емпатія. Ця історія про маленьку дівчинку, яка соромиться своєї бабусі, відкриває можливості для дискусій та творчих проєктів.

Наприклад, варто організувати рольову гру, де учні зможуть зіграти ролі Ніни, її мами, бабусі та подруг. Така гра допоможе їм глибше проникнути в почуття кожного персонажа та краще зрозуміти причини їхніх вчинків. Крім того, на нашу думку, ефективним буде проведення майстер-класу з написання листів, які діти напишуть своїм бабусям і дідусям і висловлять любов і вдячність до них. Це допоможе їм усвідомити важливість сімейних зв'язків та повагу до старшого покоління.

«Іменинний обід» також є основою для проведення творчих конкурсів. Діти можуть намалювати малюнки, написати вірші або скласти історії, присвячені темі поваги до старших. Такі творчі роботи допоможуть їм виразити свої емоції та почуття, а також розвинуть їхню уяву та фантазію.

Крім того, доречно організувати благодійну акцію, наприклад, до Дня людей похилого віку, під час якої учні зберуть подарунки для осіб, які живуть у будинках для літніх людей. Це допоможе їм відчути себе корисними та зрозуміти, що доброта і співчуття – це найважливіші якості людини. Різноманітні позакласні заходи на основі оповідання В. Сухомлинського «Іменинний обід», допомагають дітям не лише розширити світогляд, але й стати більш чуйними, добрими та співчутливими людьми.

Проаналізувавши такі твори Василя Сухомлинського, як «Краплинка роси», «Ковзани і лижі», «Добре, що сонечко сяє», «Камінь на межі» та «Іменинний обід», ми бачимо, що письменник майстерно передає складні моральні дилеми через прості, зрозумілі для дітей ситуації. Кожен із цих творів стосується важливих аспектів людських взаємин, таких як доброта, співчуття, повага до інших, відповідальність за свої вчинки тощо. Завдяки яскравим образам та простій мові, твори В. Сухомлинського легко сприймаються молодшими школярами, а життєві ситуації, описані в них, допомагають дітям краще зрозуміти себе та світ навколо.

Саме тому, використовуючи твори видатного педагога і письменника, ми змоделювали, на наш погляд, ефективні конспекти уроків, які не лише розвиватимуть читацькі навички учнів, а й сприятимуть формуванню в них

міцних морально-етичних засад. Ці уроки покликані зробити освітній процес не лише пізнавальним, а й захоплюючим та корисним для кожної дитини з метою морально-етичного виховання молодших школярів.

УРОК №1

Тема. Серце і розум: пошук гармонії в складних ситуаціях (урок присвячений морально-етичним цінностям, що закладені в оповіданні Василя Сухомлинського «А серце тобі нічого не наказало?»).

Мета: ознайомити учнів з поняттями співчуття, емпатії, відповідальності, морального вибору; сформувати вміння приймати обґрунтовані рішення в складних життєвих ситуаціях, враховуючи моральні аспекти; розвивати критичне мислення, уяву та творчі здібності, вміння аналізувати вчинки героїв літературних творів, співвідносити їх з власним досвідом; виховувати почуття відповідальності за свої вчинки, вміння співпереживати іншим людям

Обладнання: дошка або інтерактивна дошка для запису ключових слів, схем, ілюстрацій, картки з цитатами або висловлюваннями про добро, співчуття, відповідальність (можна використовувати цитати відомих людей або героїв літературних творів), маркери різних кольорів для оформлення дошки, роздавальний матеріал: текст оповідання, аркуші паперу для малювання, написання творів, мультимедійне обладнання (проєктор, ноутбук) для демонстрації презентацій, відеофрагментів (за бажанням).

Методи навчання:

– словесні: бесіда, пояснення, розповідь, читання, написання;

– наочні: демонстрація ілюстрацій, використання презентацій, відеофрагментів;

– практичні: виконання вправ, рольових ігор, проєктів.

Прийоми навчання:

– «мозковий штурм»: генерація ідей, асоціацій на задану тему;

– «мікрофон»: кожен учень має можливість висловити свою думку;

– «снігова куля»: послідовне доповнення одного речення кількома учнями;

– «дебати»: обговорення протилежних точок зору.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

1. Привітання.

Почати урок із щирого привітання учнів. Можна використати нестандартні форми вітання, наприклад, привітатися мовою тварин, героями казок тощо. Це допоможе створити легку та невимушену атмосферу.

2. Перевірка готовності.

Переконатися, що учні мають усі необхідні для уроку матеріали (підручники, зошити, ручки).

3. Створення емоційного настрою.

Рекомендується використовувати такі методи, як «Входження в картину», використовувати відео за темою, ставити запитання, яке спонукає учнів до роздумів (наприклад: «Що важливіше: слухатися серця чи розуму, коли ви стоїте перед складним вибором?»).

4. Повідомлення теми і мети.

5. Мотивація.

Розповісти цікавий факт про Василя Сухомлинського або прочитати невеликий уривок з іншого його твору, який пов’язаний з темою уроку. Це допоможе зацікавити учнів і спонукати їх до активної участі в освітньому процесі.

Приклад:

«Доброго ранку, діти! Сьогодні ми вирушимо в подорож у світ почуттів і емоцій. Уявіть собі, що ви – мандрівники, які шукають відповіді на складні питання. Чи завжди ми повинні слухати своє серце? А що підказує нам розум?

Сьогодні ми спробуємо розібратися в цих питаннях, читаючи оповідання Василя Сухомлинського «А серце тобі нічого не наказало?». Готові до подорожі?».

Завдання:

1. Створити на дошці або інтерактивній дошці «Карту подорожі», де будуть відзначатися основні етапи уроку.

2. Підготувати необхідні матеріали (картинки, цитати, роздатковий матеріал).

ІІ. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда про моральні цінності

– Почати з відкритого запитання: «Що для вас означає бути доброю людиною?».

– Дати учням можливість висловити свої думки, заохочувати до обговорення.

– Записати ключові слова і поняття на дошці (добро, зло, справедливість, співчуття, відповідальність тощо).

2. «Мозковий штурм»

– Запропонувати учням назвати ситуації, коли люди стикаються з моральним вибором (наприклад, брехати чи говорити правду, допомогти іншому чи пройти повз).

– Записати всі названі ситуації на дошці.

– Обговорити, які фактори впливають на прийняття рішення в таких ситуаціях.

3. Робота з прислів’ями та приказками

1) Прочитати кілька прислів’їв і приказок про добро, зло, дружбу, взаємодопомогу (наприклад, «Добро завжди перемагає зло», «Один за всіх і всі за одного», «Не роби іншому того, чого не хочеш собі»).

2) Запропонувати учням пояснити значення цих прислів’їв і пов’язати їх з реальним життям.

3). «Незакінчене речення»

Запропонувати учням продовжити речення: «Коли я бачу, що комусь

потрібна допомога, я...» або «Найважливіше в житті – це...». Це допоможе учням краще усвідомити свої цінності та погляди.

Запитання для бесіди:

1. Чи завжди легко зробити правильний вибір?
2. Що може вплинути на наше рішення?
3. Які якості допомагають людям приймати правильні рішення?
4. Як ви розумієте вислів «поступати за совістю»?

ІІІ. Ознайомлення з новим матеріалом

1. Читання оповідання.

Вчитель виразно читає оповідання, акцентуючи на емоційному стані матері та байдужості Андрійка.

2. Обговорення перших вражень

– Які почуття викликало у вас оповідання?

– Як ви думаєте, чому Андрійко так спокійно сприйняв новину про хворобу батька?

– Що б ви сказали Андрійкові на його місці?

3. Аналіз оповідання

1) Головні герої. Хто є головними героями оповідання? Які їхні характери?

– Андрійко: дисциплінований, але байдужий до почуттів інших.

– Мати: стурбована, переживає за чоловіка.

2) Конфлікт. Який конфлікт виникає в оповіданні? (конфлікт між обов’язком (піти в ліс) і почуттям відповідальності (залишитися з мамою)).

– Моральний вибір. Який моральний вибір стоїть перед Андрійком? (йти в ліс, як наказала вчителька, чи залишитися вдома з мамою).

– Авторська позиція: Яку позицію займає автор щодо поведінки Андрійка? (автор засуджує байдужість і непорозуміння Андрійка).

4. Зв’язок з реальним життям

– Чи зустрічалися ви в житті з подібними ситуаціями, коли потрібно було зробити важкий вибір?

– Які якості людини допомагають приймати правильні рішення?

– Як ви думаєте, що відчувала мати Андрійка? Чому?

– Які наслідки могли б бути, якби Андрійко залишився вдома з мамою?

IV. Закріплення матеріалу

1. Рольові ігри

– Ситуація. Учень бере на себе роль Андрійка і описує свої почуття та думки після розмови з мамою. Інші учні пропонують йому різні варіанти розвитку подій.

– Розширення ситуації. Учні придумують продовження історії, де Андрійко робить правильний вибір і допомагає своїй родині.

2. Творчі завдання

– Написання листа (учні пишуть листа Андрійкові, в якому дають йому поради або діляться своїми думками про його вчинок).

– Малювання ілюстрацій. (учні малюють ілюстрацію до найяскравішого моменту оповідання).

3. Групові дискусії

– «Що було б, якби...» (учні обговорюють, як би змінився сюжет оповідання, якби Андрійко вчинив по-іншому).

– «Моральний компас» (учні створюють список якостей, які допомагають приймати правильні рішення в складних ситуаціях).

4. Проєкт

Створення учнями плаката або презентації на тему «Як приймати правильні рішення». Вони можуть використовувати цитати з оповідання, свої власні приклади та ілюстрації.

Приклади запитань для закріплення:

1) Як би ви вчинили на місці Андрійка? Чому?

2) Які якості допомогли б Андрійкові прийняти правильне рішення?

3) Як ви думаєте, що відчувала мати Андрійка, коли він відмовився залишитися з нею?

4) Які уроки можна винести з цього оповідання?

5) Як ви вважаєте, важливо завжди слухати своє серце? Або ж іноді треба прислухатися до розуму?

V. Підсумок уроку

1. «Аукціон ідей». Учні по черзі пропонують ідеї, які допомогли б герою оповідання вчинити правильно. Кожна ідея оцінюється класом.

2. «Рефлексія». Учні відповідають на запитання: «Що нового я дізнався сьогодні?», «Що мене найбільше вразило?», «Як я можу застосувати ці знання у своєму житті?».

3. Підсумкове запитання. «Як ви думаєте, чому важливо прислухатися не тільки до голосу розуму, але й до свого серця?»

УРОК №2

Тема. Доброта і співчуття до всього живого (урок присвячений морально-етичним цінностям, що закладені в оповіданні Василя Сухомлинського «Покинуте кошеня»).

Мета: сформувати в учнів поняття про доброту і співчуття; розвинути вміння співпереживати іншим живим істотам; виховати відповідальне ставлення до тварин, бажання допомагати тим, хто потребує допомоги.

Завдання:

– проаналізувати поведінку персонажів оповідання;

– обговорити, які почуття викликає в них доля покинутого кошеняти;

– розглянути різні ситуації, коли тварини потребують допомоги людей;

– створити колективну історію про добрі вчинки по відношенню до тварин.

Обладнання: текст оповідання «Покинуте кошеня», ілюстрації з зображенням тварин, ватман або дошка для малювання, маркери або фломастери, фотографії з притулків для тварин.

Методи навчання:

– словесні: бесіда, пояснення, розповідь, читання, написання;

– практичні: виконання вправ, рольових ігор;

– частково-пошукові: створення проблемних ситуацій, аналіз літературних творів.

Прийоми навчання:

– «мозковий штурм»: генерація ідей, асоціацій на задану тему;

– «мікрофон»: кожен учень має можливість висловити свою думку;

– «снігова куля»: послідовне доповнення одного речення кількома учнями;

– «дебати»: обговорення протилежних точок зору.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

1. Привітання.

«Доброго дня, діти! Рада вас бачити на нашому уроці. Посміхнімося один одному і почнемо нашу роботу».

2. Перевірка готовності до уроку.

«Перевірте, чи все у вас готово до уроку: підручник, зошит, кольорові олівці, фломастери (за потреби)».

3. Створення емоційного настрою.

Пропонуються такі методи, як перегляд ролика за темою уроку (на сервісі «YouTube» є добірки із мультфільмами виховного характеру за різними тематиками); звернення до життєвого досвіду молодших школярів: «А чи є у вас вдома тварини?», «Чи любите ви тварин?», «А як би ви вчинили, якби знайшли покинуту тваринку?»; оголошення теми з допомогою розгадування ребусів, загадок:

«Хто нявчить під кущем,

Хто шукає маму вночі?

Хто м’який і пухнастий,

І муркоче голосно?»

ІІ. Актуалізація опорних знань

1. Визначення з учнями теми та мети уроку.

2. «Асоціативний кущ».

На дошці пишемо слово «доброта». Діти по черзі називають слова, які асоціюються в них з цим поняттям. Можна зобразити ці слова у вигляді гілок дерева, що відходять від основного стовбура.

3. «Ситуаційні картки».

Підготуйте кілька малюнків, на яких зображені різні ситуації, пов'язані з проявом доброти або жорстокості. Запропонуйте учням обговорити кожну картинку і пояснити, які почуття вона у них викликає.

4. «Незакінчені речення».

Запропонуйте учням продовжити речення:

– Бути добрим – це...

– Коли я бачу, що комусь потрібна допомога, я...

– Найдобріший вчинок, який я зробив(ла), – це...

5. «Казка в особах».

Об'єднати клас в групи і запропонувати кожній групі вибрати казку, де головний герой проявляє доброту. Дати учням завдання зіграти невелику сценку з цієї казки.

Приклад ситуаційної картки:

1) Малюнок, на якому дитина допомагає бабусі перейти дорогу.

2) Малюнок, на якому діти сміються над однокласником, який впустив обід.

III. Ознайомлення з новим матеріалом

1. Читання оповідання В. Сухомлинського «Покинуте кошеня» вчителем або учнем, можна використовувати різні інтонації, щоб передати емоції персонажів.

2. Обговорення:

– Хто є головними героями оповідання? (Кошеня, Наталочка, інші люди).

– Які почуття викликало у вас кошеня? (Безпорадність, самотність,

жаль).

– Як повели себе інші люди, які бачили кошеня? (Різні реакції: байдужість, співчуття, жорстокість).

– Які риси характеру проявляє Наталочка? (Доброта, чуйність, милосердя).

3. Виявлення головної ідеї:

– Про що це оповідання? (Про доброту, співчуття, відповідальність)

– Який урок ми можемо винести з цього оповідання? (Потрібно допомагати тим, хто потребує допомоги, проявляти доброту до всіх живих істот).

4. Творче завдання:

– «Намалюй емоцію» (запропонувати учням намалювати малюнок, який передає емоції кошеняти).

– «Напиши продовження історії» (запропонувати учням придумати, що сталося з кошеням після того, як його забрала Наталочка).

5. Запитання для глибшого аналізу:

1) Як би ви вчинили на місці Наталочки?

2) Чи зустрічалися ви в житті з ситуаціями, коли потрібно було проявити доброту?

3) Яких тварин ви знаєте? Як можна їм допомогти?

IV. Закріплення матеріалу

1. Творчі проєкти.

– Запропонувати учням створити комікс на тему «Добрі вчинки навколо нас», де головними героями будуть тварини.

– Створити плакат зі словами «Будь добрим до тварин» або «Допоможи бездомній тварині!»

– Написати листа до притулку для тварин з пропозицією допомоги.

2. Рольова гра «Зоозахисник».

Об’єднати учнів у групи і дати кожній завдання підготувати презентацію про певний вид тварини, яка потребує захисту.

3. Дискусія «Що я можу зробити для тварин?»

Обговорити з учнями, як кожен з них може допомогти тваринам у своєму місті або селі.

4. Практична робота.

Створення годівнички для птахів. Запропонувати учням виготовити годівничку для птахів і повісити її на шкільному подвір'ї.

Ігри та вправи для закріплення.

1) «Так чи ні». Задавати учням запитання про доброту і співчуття. Вони повинні відповідати «так» або «ні». Наприклад, «Чи правильно кидати камінці в собаку?»

2) «Добрі справи». Кожен учень називає по черзі один добрий вчинок, який він зробив за останній тиждень.

3) «Розплутай клубок». Один учень починає речення про доброту, а наступний продовжує.

V. Підсумок уроку

1. Підбиття підсумків уроку.

1) Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?

2) Які почуття викликало у вас оповідання "Покинуте кошеня"?

3) Чому важливо бути добрим і чуйним?

4) Як ви можете проявити доброту в своєму житті?

Підсумуйте основні ідеї уроку, підкресливши, що доброта – це важлива якість кожної людини. Нагадайте учням, що кожен може зробити світ кращим, проявляючи доброту до оточуючих. Можна використати цитату про доброту відомої людини або ж вигадати власну.

Приклад підсумкового слова вчителя:

«Сьогодні ми з вами зробили дуже важливу справу. Ми поговорили про доброту, співчуття і відповідальність. Ми дізналися, що кожна людина може змінити світ на краще, навіть одним маленьким добрим вчинком. Пам'ятайте, що доброта – це мова, яку глухі чують, а сліпі бачать. Нехай доброта завжди супроводжує вас у житті!»

2. Рефлексія

1) Запропонуйте учням оцінити свій рівень розуміння матеріалу за допомогою смайликів (веселий, нейтральний, сумний).

2) Запропонуйте учням написати, або сказати кілька речень про те, що їм найбільше запам’яталося на уроці.

3. Висновок

VI. Домашнє завдання

Вести щоденник добрих вчинків протягом тижня.

Отже, твори В. Сухомлинського мають великий виховний потенціал для молодших школярів. Використання їх на уроках читання та позакласних заходах дозволяє формувати в учнів морально-етичні засади. Діти вчаться співпереживати героям, аналізувати їхні вчинки та робити власні висновки. Обговорення цих творів у класі сприяє розвитку критичного мислення, формуванню власної думки та вмінню аргументувати свою позицію. Крім того, твори В. Сухомлинського допомагають дітям усвідомити важливість таких цінностей, як доброта, справедливість, дружба та повага до інших.

Змодельовані нами уроки для молодших школярів на основі творів Василя Сухомлинського спрямовані на формування важливих морально-етичних цінностей у дітей. Аналіз оповідань «Покинуте кошеня» та «А серце тобі нічого не наказало?» спрямований на розвиток в учнів/учениць почуття доброти, співчуття, відповідальності та розуміння важливості гармонії між розумом і серцем. Такі уроки виховують в учнів морально-етичні цінності, які будуть супроводжувати їх впродовж усього життя.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичний аналіз проблеми морально-етичного виховання молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського. Результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. На основі аналізу наукової літератури морально-етичні цінності визначено як стійкі, глибинні переконання особистості, які ґрунтуються на уявленнях про добро і зло, справедливість і несправедливість, повагу і зневагу, що формуються під впливом суспільства, культури, виховання та особистого досвіду й визначають етичну орієнтацію людини, її поведінку та ставлення до світу. Початкова школа є ключовим етапом у формуванні основ морального світогляду, а морально-етичне виховання – необхідною складовою освітньо-виховного процесу.

2. З'ясовано, що молодший шкільний вік (від 6-7 до 10-11 років) є сенситивним періодом для формування морально-етичних уявлень. У цей час дитина активно пізнає світ, формує ціннісні орієнтири та вчиться взаємодіяти з іншими людьми. Доведено, що діти цього віку схильні наслідувати поведінку та цінності дорослих, з якими вони спілкуються, поведінку батьків, вчителів та інших авторитетних осіб. Моральні судження молодших школярів ґрунтуються переважно на емоціях, а вчинки оцінюються як «добрі» або «погані» залежно від того, чи викликають вони позитивні або негативні емоції. Розвиток морально-етичних уявлень – тривалий процес, який потребує постійної уваги та зусиль з боку педагогів та батьків.

3. Охарактеризовано педагогічні ідеї В. Сухомлинського щодо морально-етичного виховання молодших школярів. В. Сухомлинський пропонував використовувати різноманітні методи та прийоми для морально-етичного виховання молодших школярів, зокрема, приклад особистого життя

вчителя, словесне навчання, практичні вправи, створення сприятливого виховного середовища. Доведено, що застосування підходів В. Сухомлинського сприяє розвитку не лише знань, умінь й досвіду молодших школярів, а й ціннісних орієнтирів. Морально-етичне виховання – це один із найважливіших аспектів виховання особистості.

4. На основі аналізу творів Василя Сухомлинського, зроблено висновок про їхній внесок у морально-етичне виховання молодших школярів. Кожен твір допомагає дітям зрозуміти поняття добра і зла, справедливості і несправедливості, дружби і взаємодопомоги. Творчість В. Сухомлинського є інструментом для формування особистості дитини, за допомогою якої, відбувається розвиток критичного мислення, формування власної системи цінностей і готовності до життя в суспільстві. Твори В. Сухомлинського визначено потужним інструментом для формування різнобічно розвиненої особистості.

5. Розроблено методичні рекомендації щодо використання творів В. Сухомлинського на уроках читання та позакласних заходах. У рекомендаціях акцентується увага на ефективній інтеграції виховного потенціалу творів В. Сухомлинського в освітній процес молодших школярів. Казки та оповідання видатного педагога сприяють формуванню морально-етичних цінностей, зокрема, доброти, співчуття, відповідальності, толерантності, взаємоповаги, а також розвитку емоційного інтелекту учнів. Запропоновано низку форм і прийомів роботи, яка зосереджена на детальному аналіз творів і залученні дітей до інтелектуальної та творчої діяльності.

Змодельовано уроки, спрямовані на формування морально-етичних цінностей на основі оповідань В. Сухомлинського з методичними рекомендаціями для вчителів початкової школи. Авторські конспекти уроків допоможуть вчителю розвивати в молодших школярів почуття доброти, емпатію, відповідальність та розуміння важливості гармонії між розумом та серцем. За допомогою творів та творчих завдань до них, діти навчаться співпереживати іншим людям, приймати правильні рішення в складних

життєвих ситуаціях. Розроблені нами рекомендації забезпечать педагогів чіткими, структурованими і гнучкими інструментами для організації навчально-виховної роботи з використанням творів В. Сухомлинського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер В. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського у формуванні соціокультурної і комунікативної компетентностей молодших школярів. *Рідна школа*. 2012. Вип. 7. С. 29-34.

2. Басюк Н. А. Філософсько-етичні твори В. Сухомлинського на уроках «Я у світі». *Zhytomyr Ivan Franko state university journal. Pedagogical sciences*. 2017. Вип. 5 (91). С. 20-24.

3. Басюк Н. А. Формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку : монографія. Житомир : ФОП О. О. Євенок, 2022. 328 с.

4. Батрак А. Духовно-моральне виховання учнів. *Зауч*. 2014. № 1. С 18-21.

5. Батрун І. В. Освіченість як чинник розвитку школярів у спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогічна майстерня*. 2014. № 4. С 2-6;

6. Білозерська С. І. Молодший школяр як суб'єкт моральної поведінки. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : монографія. Дрогобич : ДДПУ імені Івана Франка, 2009. С. 117-133.

7. Білоконна Н. Формування емоційної культури дітей молодшого шкільного віку засобами художньої літератури. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2015. 84 с.

8. Бондар Л. В. О. Сухомлинський про розвиток творчих здібностей учнів початкової школи. *Рідна школа*. № 8-9. 2013. С. 25-28.

9. Бондар Л. Виховання моральних цінностей у школярів. *Початкова школа*. 2017. № 12. С. 5-7.

10. Бондар Л. С. Педагогіка добра і духовності у виховній системі В. О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. Вип. 53. С. 168-172.

11. Борзих О. Пошуково-дослідницька діяльність як компонент творчої

особистості школяра в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Кіровоград, 2013. Вип. 123(2). С. 51-55.

12. Василь Сухомлинський : наук. праці / упоряд.: П. Сікорський, Д. Герцюк. Львів : Бадікова Н. О., 2018. 252 с.

13. Василь Сухомлинський в діалозі з сучасністю: колективна монографія / упоряд. : Л. Д. Березівська, М. М. Марусинець. Л. В. Сухомлинська. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2020. 240 с.

14. Василь Сухомлинський. Добірка казок та оповідань для дітей «Святковий обід». URL : https://mala.storinka.org/B4.html (дата звернення: 15.09.2024)

15. Василь Сухомлинський. Оповідання для дітей. URL : http://zhuravlyk.uz.ua/elektronna-biblioteka/vasil-suxomlinskij-opovidannya/ (дата звернення: 20.09.2024)

16. Вашуленко О. В. Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької діяльності молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. № 1. С. 13-17.

17. Гуцман С. Роль природи у виховній системі Василя Сухомлинського. *Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: методична спадщина педагога в контексті ідей Нової української школи* : зб. тез доп. всеукр. педагог. читань. (м. Рівне, 27 вересня 2019). Рівне, 2019. С. 118-121.

18. Данилішина І. В. О. Сухомлинський – автор моделі школи радості. Якою має бути школа радості за сучасних умов? *В. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: методична спадщина педагога в контексті ідей Нової української школи :* зб. тез доп. всеукр. педагог. читань. (м. Рівне, 27 вересня 2019 р.). Рівне, 2019. С. 31-33.

19. Демченко О. П., Лазаренко Н. І., Любчак Л. В. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 86. № 6. С. 123-143.

20. Задорожна-Княгницька Л. В. Тимофєєва І. Б. Загальні основи педагогіки : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 192 с.

21. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. 2-е вид. Київ : Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.

22. Іноземцева С. В. Використання педагогічних ідей В. О. Сухомлинського в роботі з дітьми з особливими потребами. *Теорія та методика навчання та виховання*. Харків, 2008. Вип. 21. С. 55-61.

23. Казки В. О. Сухомлинського / упоряд. : В. В. Павленко. Житомир: ФОП Левковець Н. М. 2017. 44 с.

24. Казки та оповідання В. О. Сухомлинського. URL: https://syhomlinskiy.blogspot.com/p/10.html (дата звернення: 20.09.2024)

25. Казки-оповідки В. О. Сухомлинського за порами року. URL: http://www.garmoniya.mk.ua/articles/kazky-opovidky-vosuhomlynskogo-za-poramy-roku.html (дата звернення: 14.09.2024)

26. Кіт Г. Г., Демченко О. П. Готовність майбутнього вчителя до організації творчої навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах НУШ. *Нова українська школа : початок реформ*: зб. тез доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 27 березня 2020 р.). Маріуполь, 2020. С. 251- 255.

27. Комарівська Н. О. Можливості морально-етичного виховання молодших школярів засобами художньої літератури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. *Серія: Педагогіка і психологія*. 2011. Вип. 34. С. 342-346.

28. Костюкевич Л. Казка як засіб формування загальнолюдських цінностей молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: методична спадщина педагога в контексті ідей Нової української школи* : зб. тез доп. всеукр. педагог.читань (м. Рівне, 27 вересня 2019 р.). Рівне, 2019. С. 33-38.

29. Лазаренко Н. І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. Вінниця : Друк, 2019. 389 с.

30. Лазарук А. Батьківська педагогіка Василя Сухомлинського:

аксіологічний ракурс проблеми. *Початкова школа*. 2004. № 5. С. 31-33.

31. Луцюк А. М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя початкової школи. *Педагогічний дискурс*. Хмельницький : ПП Балюк І. Б., 2011. Вип. 10. С. 297.

32. Медюк І. В. Навчаємо бути Людиною. Використання творчої спадщини В. Сухомлинського в освітньому процесі (2-4 кл.). Харків : Основа, 2018. 126 с.

33. Обережно: дитина : В. О. Сухомлинський про важких дітей : темат. зб. / за заг. ред. : Т. В. Філімонова. Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. 264 с.

34. Омельчук В. Педагогіка В. Сухомлинського – педагогіка гуманізму. *Рідна школа*. 2013. Вип. 8-9. С. 28-30.

35. Оповідання В. Сухомлинського для дітей. URL: https://vseosvita.ua/library/opovidanna-vsuhomlinskogo-dla-ditej-164622.html (дата звернення: 18.09.2024)

36. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : посібник / за заг. ред. А. Л. Черній. Рівне : Волинські обереги, 2019. 280 с.

37. Поліщук О. П. Особливості формування системи морально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів : теорія і практика* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 10 квітня 2018 р). Харків, 2018. 441 с.

38. Пономаренко Л. В. Особистісно-орієнтований підхід як важлива умова ефективності процесу навчання в початковій школі. Харків : Основа, 2015. 176 с.

39. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text (дата звернення : 20. 09. 2024)

40. Рацул А. Б. Сухомлинський про сімейно-шкільне та родинне

виховання. *Наукові записки*. Кіровоград : ДПУ ім. В. Винниченка, 2008. Вип. 78 (1). 276 с.

41. Савченко О. Я. Розвиток особистості школяра – стрижнева проблема творчості В. О. Сухомлинського. *В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія* / упоряд.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. Луганськ : ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. С. 97-105.

42. Савченко О. Я. Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. праць. Хмельницький. 2011.С. 441-443.

43. Сараєва О. В. Виховання моральних цінностей школярів у педагогічній системі В. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. Херсон, 2009. Вип. 53. С. 260- 263.

44. Сіданіч І. Л. Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (ХХ – початок ХХІ століття): монографія : Київ : НВП Інтерсервіс. 2013. 464 с.

45. Супрун М. О. Педагогіка : Підручник для духовних і світських закладів освіти. Київ : КДА, 2018. 400 с.

46. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3 : Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. 670 с.

47. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5 : Статті. 637 с.

48. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Вибрані твори : у 5 т. / Київ : Радянська школа, 1977. Т. 1 : Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості; Духовний світ школяра; Методика виховання колективу. С. 405-637.

49. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.

50. Ткачук Д. Особливості морального виховання молодших школярів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіт :* зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19-20 квітня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 253-257.

51. Чернишова А. М. Естетичне виховання учнів засобами мистецтва у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського*. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 193-197.

52. Чернявська А. Проблема морального виховання дітей у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. *Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 18 квітня, 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 209-213

53. Шевченко О. Естетичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2015. № 9. С. 21-24.

Декларація академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Данільчак Євгенія Олександрівна, студентка 2 курсу, заочної форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності 013 «Початкова освіта» освітньої програми «Початкова освіта», адреса електронної пошти danilchakyevheniia@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Морально-етичне виховання молодших школярів на основі творів В. Сухомлинського» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ Данільчак Євгенія Олександрівна
(підпис) (ПІП студента)

_____ Андрющенко Олена Олександрівна
(підпис) (ПІП керівника)